

SYMBOL™ OF THE ADRIATIC.

BOL TOURIST BOARD

Faza #1

**Izvješće o
provedenoj analizi
Turističkih pokazatelja**

Ovaj dokument predstavlja radnu verziju Izvješća o provedenoj analizi, koji nije lektoriran niti grafički uređen za širu objavu, već služi za potrebe Općine Bol i Turističke zajednice Općine Bol. Nakon provedenog postupka kontrole od strane Turističkog vijeća i Skupštine TZO Bol te Općine Bol, i po potrebi dorade u dijelu sadržaja, dokument će se lektorirati i grafički pripremiti za objavu široj javnosti.

NARUČITELJ

Turistička zajednica Općine Bol
Porat bolskih pomoraca bb, 21420 Bol
www.tz.bol.hr
www.bol.hr

IZRAĐIVAČ

Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o.
za lokalni razvoj i poticanje poduzetništva
www.poduzetnickicentar-aktiva.com
pc.aktiva@gmail.com
+385 (0)95 904 4664

SADRŽAJ

1	Uvod	1
2	Analiza okruženja	2
	2.1. Demografska slika	2
	2.2. Stanovanje	4
	2.3. Obrazovanje i radni status	6
	2.4. Gospodarstvo	12
3	Analiza turističkih pokazatelja	14
	3.1. Smještajni kapaciteti	14
	3.2. Dolasci i noćenja turista u općini Bol	18
	3.3. Pregled ključnih emitivnih tržišta	21
	3.4. Turistički resursi	26
	3.4.1. <i>Prometna povezanost</i>	27
	3.4.2. <i>Kulturni resursi</i>	31
	3.4.3. <i>Prirodni resursi</i>	36
	3.5. Utjecaj pandemije koronavirusa na turizam	37
4	Analiza financijskog stanja	39
5	Prijedlog budućih koraka	49
6	Zaključak	51
7	Prilozi	53
	6.1. Popis tablica	53
	6.2. Popis grafikona	54
8	Literatura	55
9	Reference	57
	8.1. Strateški dokumenti	57
	8.2. Projekti	58

1 | UVOD

Turistička zajednica Općine Bol angažirala je Poduzetnički centar Aktiva kako bi napravio reviziju poslovanja zajednice, ali i pregled stanja turističkog razvoja u destinaciji. Analize poduzete tom prilikom, a predstavljene u ovom dokumentu, temelj su za budući razvoj same turističke zajednice kao organizacije i javne institucije, ali i za bolje razumijevanja okolnosti u kojima se turizam u općini Bol događa.

Strateško promišljanje turističkog razvoja nije više iznimka, već obveza svake ozbiljnije turističke zajednice, a koja, potvrđuju brojni primjeri iz Hrvatske, ali i neposredne blizine (uzmimo samo za primjer Sutivan), donosi brojne pozitivne promjene turističkim, a posebno otočnim destinacijama. Preuzimanje kontrole nad masovnim, neplanskim razvojem turizma i njegovim usmjeravanjem u smjeru koji donosi korist i lokalnoj zajednici i samim posjetiteljima, uvijek rezultira obostranim zadovoljstvom, unapređenjem turističke ponude, očuvanjem lokalnog identiteta i cjelokupnim napretkom destinacije. Ovo je posebno važno u kontekstu općine Bol, kao sinonima masovnog turizma na Braču.

No, nijedan smisleni razvoj destinacije ne događa se spontano, već je plod promišljenog planiranja održivog razvoja te implementacije plana koji prije svega služi kao alat za usmjeravanje aktivnosti cilj kojih je postizanje i jačanje poželjne pozicije na tržištu. Održivi turizam pa tako i održivi razvoj „znači i gospodarski i društveni rast usklađen s ekosustavima u kojima djeluje, pa je kao takav i dugoročno održiv” (Črnjar, 2002).

Upravo zato, pristupilo se ovoj analizi, kako bi se sagledale okolnosti turističkog razvoja, evaluirali postojeći resursi i stvorio okvir za promišljanje o uvođenju određenih promjena u poslovanje turističke zajednice i razvoj novih ili unapređenje postojećih turističkih proizvoda i resursa. Temeljem toga, prvi korak u promišljenom razvoju turizma u Bolu je:

ANALIZIRATI POSTOJEĆE STANJE

METODA

IDENTIFICIRANJE I ANALIZA PRIMARNIH I SEKUNDARNIH IZVORA PODATAKA potrebnih za izradu kvalitetne analize turističkog razvoja, potencijala i problema, na području općine Bol. Analiza stanja služi kao polazište za kreiranje razvojnih prioriteta.

REZULTAT

Rezultat ove aktivnosti jest izrađeno izvješće koje se sastoji od sistematiziranih općih, turističkih i financijskih pokazatelja, te popratnih bilješki koje ukazuju na uočene probleme.

2 | ANALIZA OKRUŽENJA

Demografska slika neke destinacije značajno utječe na njenu budućnost, stoga je bitno u obzir uzeti i kretanja stanovništva kroz povijest, odnosno predstaviti demografsku strukturu i dinamiku stanovništva otoka Brača, a posebno općine Bol kao fokusa naše analize. Ovdje je važno napomenuti kako se priloženi podatci koriste za bolje razumijevanje okruženja koje utječe na razvoj turizma i obratno, zbog čega nisu bliže predstavljeni drugi demografski i drugi pokazatelji, koji su bitni za razumijevanje, primjerice, razvoja jedinice lokalne samouprave. Čitatelje upućujemo da za takve informacije konzultiraju važeće strateške i provedbene programe Općine Bol.

2.1. Demografska slika

Kako se može vidjeti iz tablice koja slijedi, Brač je do početka dvadesetog stoljeća bilježio prirodan prirast, a najviše stanovnika imao je 1900. godine.

Tablica 1 | Dinamika stanovništva otoka Brača

GODINA	BROJ STANOVNIKA	PRIRODNI PRIRAST
1869	18330	-
1880	19969	Pozitivni
1890	22650	Pozitivni
1900	24408	Pozitivni
1910	22969	Negativni
1921	19339	Negativni
1931	17331	Negativni
1948	14664	Negativni
1953	14721	Pozitivni
1961	14227	Negativni
1971	12893	Negativni
1981	12715	Negativni
1991	13824	Pozitivni
2001	14031	Pozitivni
2011	13956	Negativni
2021	13931	Negativni

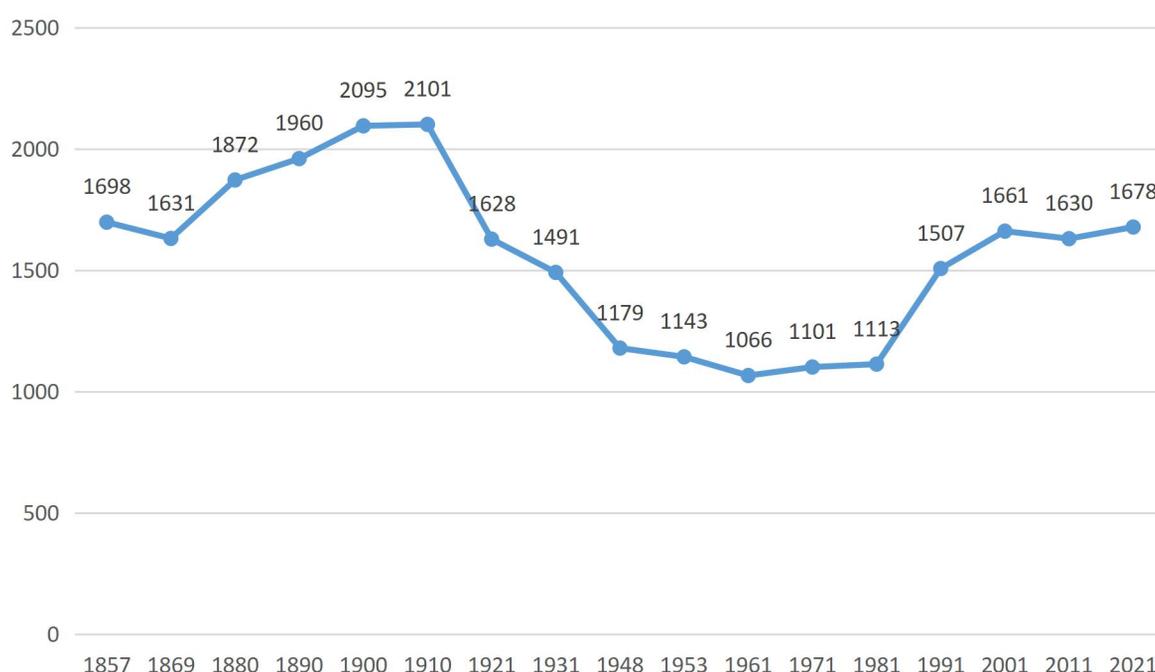
IZVOR | FABIJANOVIĆ, Đ.: *Novija demografska obilježja otoka Brača*, Brački zbornik br. 19, 1997., Brački zbornik d.o.o, str. 203-230

Ekonomski i društveni prosperitet koji je obilježilo drugu polovicu devetnaestog stoljeća, zamijenilo je naglo opadanje broja stanovnika u prvoj polovici dvadesetog, kada je Brač izgubio 40% svog stanovništva. Broj stanovnika kontinuirano opada sve do devedesetih godina prošlog

stoljeća kada ponovo počinje razdoblje pozitivnog prirodnog prirasta. No, na posljednja dva popisa stanovništva, zabilježen je blagi pad broja stanovništva.

Općina Bol ima dva naselja koja se statistički vode kao samostalna naselja: Bol sa 1673, Murvica sa 21 stanovnikom, prema popisu stanovništva 2021. godine. Stanovništvo otoka Brača smanjeno je za 0,2%, a stanovništvo Splitsko-dalmatinske županije za 6,5% 2021. godine u odnosu na 2011. godinu, što je značajan pad u odnosu na deset godina koje prethode 2011. godini. Uz Bol, pozitivne trendove u kretanju broja stanovnika na Braču bilježe još Nerežišća, Sutivan i Supetar.

Grafikon 1 | Kretanje broja stanovnika u općini Bol 1867-2021

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 14.11.2022.

U odnosu na druge bračke općine koje uglavnom bilježe pad broja stanovnika i negativna demografski trend, općina Bol bilježi povećanje broja stanovništva, te je trend pozitivan od 1981. godine. U posljednjih pet promatranih godina, broj doseljenih značajno prednjači pred brojem odseljenih stanovnika. Primjetan je i trend doseljavanja iz inozemstva koji je prisutan i u drugih bračkim općinama, međutim u manjoj mjeri u odnosu na općinu Bol. Podatci po jedinicama lokalne samouprave za 2021. godinu nisu dostupni na dan pregledavanja statističkih izvora.

Tablica 2 | Godišnje migracije stanovnika u općini Bol u periodu od 2017. do 2020.

Godina	DOSELJENI				ODSELJENI			
	ukupno	iz drugoga grada/općine iste županije	iz druge županije	iz inozemstva	ukupno	u drugi grad/općinu u iste županije	u drugu županiju	u inozemstvo
2017	61	30	21	9	41	12	15	13
2018	52	14	23	15	33	12	12	9
2019	77	29	13	35	57	18	18	21
2020	49	8	21	20	40	17	7	16

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 7.12.2022.

Od ukupnog broja popisanih stanovnika 1034 njih ili 61,62% je pripadalo skupini radno sposobnog stanovništva, s podjednakim udjelom žena i muškaraca. Žene čine 51,13% od ukupnog broja stanovnika općine. Nešto veći broj žena od muškaraca u kasnijoj dobi posljedica je nešto dužeg životnog vijeka žena (žene dominiraju u starijim dobnim skupinama), kao što je to slučaj i na razini Hrvatske u cjelini, kao i Splitsko-dalmatinske županije.

Tablica 3 | Kontingent stanovništva općine Bol prema popisu iz 2021. godine

Spol	Ukupno	0 - 4 godina	5 - 9 godina	10-14 godina	15 -19 godina	20 - 24 godina	25 - 29 godina	30 - 34 godina	35 - 39 godina	40 - 44 godina	45 - 49 godina	50 - 54 godina	55 - 59 godina	60 - 64 godina	65 - 69 godina	70 - 74 godina	75 - 79 godina	80 - 84 godina	85 - 89 godina	90 - 94 godina	95 i više godina
m	820	47	51	38	20	22	48	57	74	58	46	40	51	93	69	53	23	20	7	3	-
ž	858	35	48	46	28	43	41	59	66	46	40	46	81	75	73	54	26	23	23	5	-
sv.	1678	82	99	84	48	65	89	116	140	104	86	86	132	168	142	105	49	43	30	8	-

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 15.11.2022.

2.2. Stanovanje

Prosječna veličina stana za stalno stanovanje iznosi 61,3m², nastanjenih 76,2m², privremeno nenastanjenih 58,9m² dok je prosječna površina stana za turistički najam 46,7m², što je bitno manje od stanova za turistički najam u primjerice Milni, gdje je prosječna površina takvih stanova 72,28 m². Broj stanova za stalno stanovanje gotovo je identičan broju stanova za

iznajmljivanje turistima, dok u kontekstu uporabe, značajno je manji broj stalno nastanjenih stanova.

Tablica 4 | Stambene jedinice na području općine Bol prema namjeni korištenja

Mjerna jedinica	Ukupno	Stanovi za stalno stanovanje				Stanovi za povremeno stanovanje (za odmor i rekreaciju)	Stanovi za iznajmljivanje turistima
		Ukupno	Nastanjeni	privremeno nenastanjeni	Napušteni		
Broj	1899	628	584	34	10	623	629
m ²	116422	47826	45399	2001	426	38379	29387
Prosječna površina	61,3	76,2	77,7	58,9	42,6	61,6	46,7

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 15.11.2022.

Tablica 5 | Stambene jedinice na području općine Bol i instalacije u njima

	Ukupan broj nastanjenih stanova i broj osoba	Stanovi koji imaju			Stanovi s instalacijama				Stanovi sa sljedećim kombinacijama pomoćnih prostorija					Stanovi sa klimatizacijom
		zahod	kupaonicu	kuhinju	vodovoda	kanalizacije	električne energije	plina	kuhinja, zahod i kupaonica	kuhinja i zahod	samo kuhinja	ostale kombinacije pomoćnih prostorija bez kuhinje, kupaonice i zahoda		
Broj	584	582	578	584	583	582	584	8	578	4	2	0	-	390
osobe	1593	1591	1587	1593	1592	1591	1593	19	1587	4	2	0	-	1090

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 21.11.2022.

99,66% stanova za stalno stanovanje ima priključak na kanalizacijsku mrežu, dok samo jedan stan nije priključen na vodovod. Svi su stanovi priključeni na dovod električne energije. 98,97% stalno nastanjenih stanova ima kupaonicu kao posebnu prostoriju, dok tek 2 stana posjeduju samo kuhinju.

2.3. Obrazovanje i radni status

Prema vrijednosti indeksa razvijenosti, Općina Bol spada u VIII. skupinu jedinica lokalne samouprave koje se nalaze u prvoj petini iznadprosječno rangiranih jedinica lokalne samouprave, i to na visokom 14. mjestu od ukupno 556 na području Republike Hrvatske, a najbolja jedinica na otoku Braču. Razlog tome je natprosječna vrijednost indeksa razvijenosti 112,946%. Prosječan dohodak po stanovniku iznosio je 30.710,92 HRK ili 68,65% od vrijednosti zabilježene u gradu Zagrebu, tj. jedinici lokalne uprave u kojoj je zabilježen najveći prosječni dohodak po stanovniku. S druge strane, veći je za 3,20 puta u odnosu na po ovom kriteriju najsiromašnju općinu Kistanje u kojoj je prosječan dohodak po stanovniku iznosio 8.947,59 HRK. Visoki indeks razvijenosti predstavlja otegotnu okolnost pri apliciranju na natječaje na regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini, posebice ukoliko se u obzir uzme manjkavost načina izračuna samog indeksa koji u obzir ne uzima pojedinačne situacije pa samim time ne predstavlja realnu sliku razvoja pojedine jedinice lokalne samouprave jer u istu poziciju smješta jednu otočku jedinicu lokalne samouprave i grad Zagreb.

1411 osoba starijih od 15 godina čini stanovništvo koje je u mogućnosti primati plaću ili mirovinu, i čini nadređeni skup broju od 1034 radno sposobnih stanovnika općine Bol, što ujedno predstavlja tržište rada. Tu se ubrajaju svi njegovi dionici sadržani unutar toga broja neovisno o statusu zaposlenja u trenutku izrade popisa.

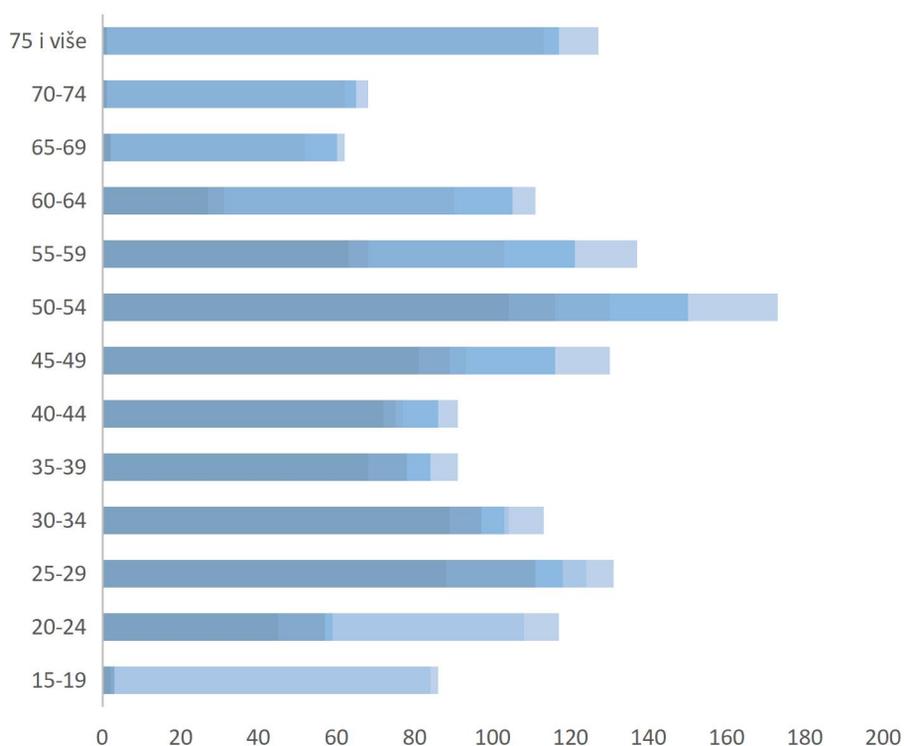
Tablica 6 | Udio radno sposobnog stanovništva

Spol	Ukupno	Žene u fertilnoj dobi		Radno sposobno stanovništvo (15 – 64 godine)
		Svega (15 – 49 godina)	od toga 20 – 29 godina	
m	820	-		509
ž	858	323	84	525
sv.	1678	323	84	1034

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 14.11.2022.

Zaposlenih je bilo 643 što čini 38,32% stanovnika općine Bol, a nakon njih je druga najbrojnija skupina 2021. godine bila ona umirovljenička koja čini 32,59% stanovništva općine Bol.

Grafikon 2 | Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu

	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75 i više
Zaposleni	2	45	88	89	68	72	81	104	63	27	2	1	1
Nezaposleni	1	12	23	8	10	3	8	12	5	4	0	0	0
Umirovljenici	0	0	0	0	0	2	4	14	35	59	50	61	112
Osobe koje se bave obvezama u kućanstvu	0	2	7	6	6	9	23	20	18	15	8	3	4
Učenici ili studenti	81	49	6	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ostale neaktivne osobe	2	9	7	9	7	5	14	23	16	6	2	3	10

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 21.11.2022.

Odnos umirovljenika i radno aktivnog stanovništva trenutno je povoljniji nego na razini Republike Hrvatske - gotovo dva zaposlena na jednog umirovljenika, no svejedno ispod optimalnog omjera od 3 zaposlena na 1 umirovljenika. Nezaposleni čine tek 5% ukupnog broja stanovništva, učenici i studenti, njih 137, čine nešto više od 8% stanovništva, a neaktivne osobe i osobe koje se bave obvezama u kućanstvu čine još, ukupno, gotovo 14% stanovništva općine Bol.

Tablica 7 | Distribucija broja stanovnika općine Bol prema položaju u zaposlenju

Starost	Ukupno	Zaposlenici	Samozaposleni				
			svega	poslodavci	osobe koje rade za vlastiti račun	Pomažući članovi obitelji	Ostale zaposlene osobe
Ukupno	643	499	135	81	54	8	1
15-19	2	-	1	-	1	1	-
20-24	45	40	3	1	2	2	-
25-29	88	80	7	5	2	1	-
30-34	89	72	16	9	7	1	-
35-39	68	54	13	10	3	1	-
40-44	72	46	25	12	13	1	-
45-49	81	62	18	10	8	1	-
50-54	104	74	30	17	13	-	-
55-59	63	51	12	8	4	-	-
60-64	27	20	6	6	-	-	1
65 i više	4	-	4	3	1	-	-

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 21.11.2022.

Kada se promatra struktura zaposlenih prema položaju u zaposlenju, starosti i spolu, popis 2021. pokazuje kako je najviše onih zaposlenika koji ostvaruju dohodak od nesamostalnog rada - njih 499 od ukupno 643 zaposlenih. 54 osobe su samozaposlene i nemaju drugih zaposlenika.

Točno 60% radno aktivnog stanovništva ima srednju stručnu spremu, 16% je visoko obrazovano (stručni, sveučilišni studij ili doktorat) dok čak 23,7% stanovništva nije školovano, ili je završilo osnovnu školu ili tek nekoliko razreda osnovne škole. Radi se uglavnom o građanima starije dobi, što je u skladu podacima o dostupnosti obrazovanja u vrijeme njihova školovanja sredinom prošlog stoljeća.

Tablica 8 | Stanovništvo općine Bol prema završenom stupnju obrazovanja

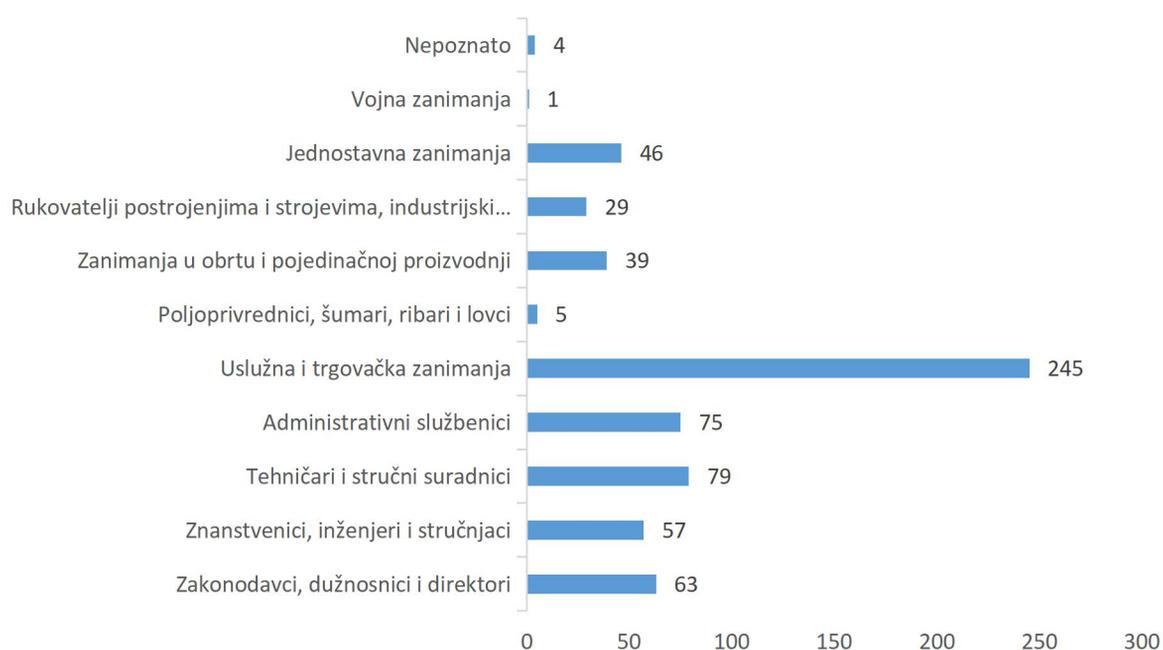
Starost	Spol	Ukupno	Bez škole	1 -3 razreda osnovne škole	4 -7 razreda osnovne škole	Osnovna škola	Srednja škola	Visoko obrazovanje				
								Svega	Stručni studij	Sveučilišni studij	Doktorat znanosti	Nepoznato
15-19	sv.	86	1	-	1	70	14	-	-	-	-	-
20-24	sv.	117	-	-	-	6	99	12	3	9	-	-
25-29	sv.	131	-	-	-	2	92	37	15	22	-	-
30-34	sv.	113	-	-	-	5	83	25	7	18	-	-

35-39	sv.	91	1	-	-	5	69	16	6	10	-	-
40-44	sv.	91	-	-	-	10	63	18	9	9	-	-
45-49	sv.	130	-	-	-	17	92	21	9	12	-	-
50-54	sv.	173	1	-	1	19	125	27	15	12	-	-
55-59	sv.	137	-	-	3	19	100	15	8	7	-	-
60-64	sv.	111	-	-	1	32	55	23	9	15	-	-
65-69	sv.	62	2	-	9	13	22	16	4	11	1	-
70-74	sv.	68	-	1	13	18	22	14	4	10	-	-
75 i više	sv.	127	4	-	47	40	26	10	2	7	1	-

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 15.11.2022.

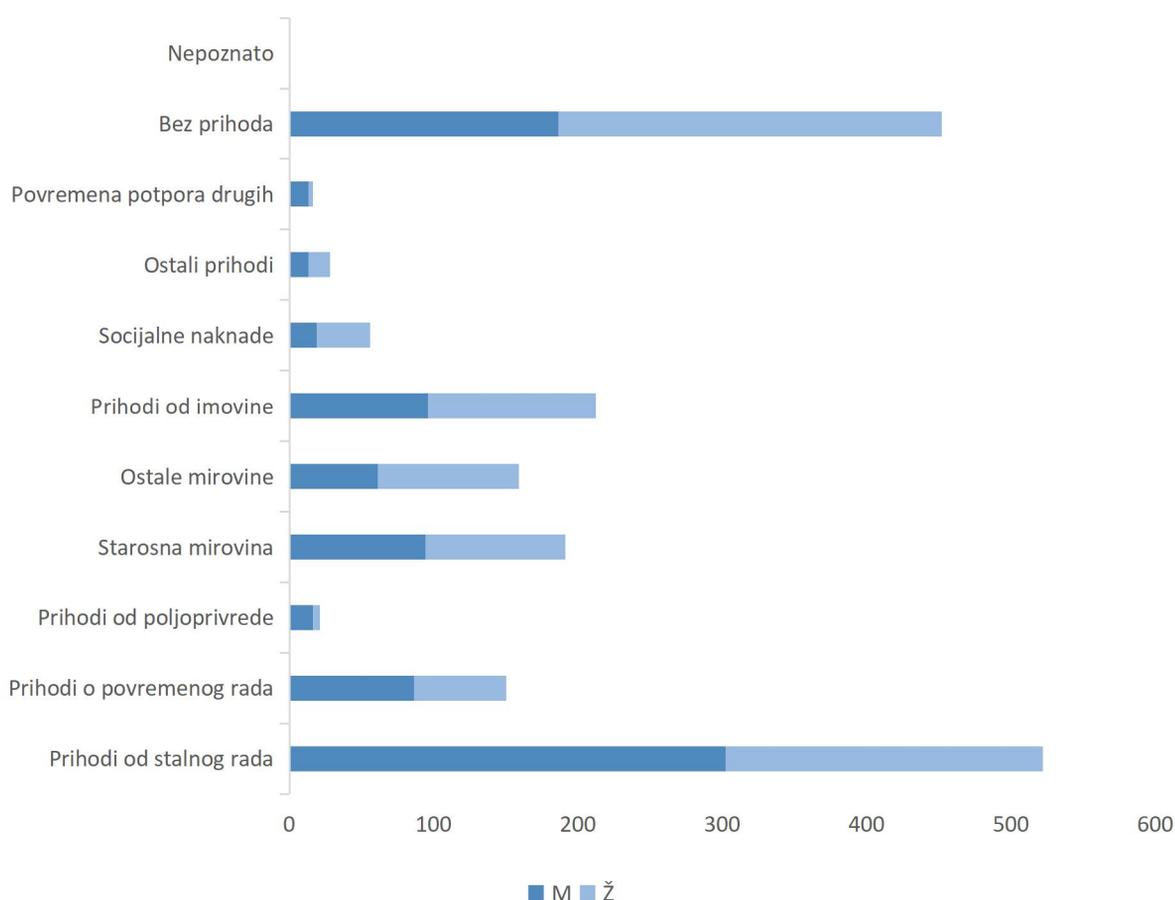
U strukturi zaposlenih prema zanimanju, starosti i spolu prevladavali su djelatnici uslužnih i trgovačkih zanimanja sa 38% udjela koje su pratili tehničari i stručni suradnici sa 12% od svih zaposlenih, a najmanje zastupljena su bila, očekivano, vojna zanimanja koje je obnašala tek 1 osoba. Značajno je istaknuti i ukupni udio visokokvalificiranih zanimanja - znanstvenici, inženjeri, direktori, administracija i drugo koji zajedno čine 42,6% svih zaposlenih na području općine Bol. Također, značajno je istaknuti i broj zaposlenih u poljoprivredi i ribarstvu - tek je 5 zaposlenika kojima je to primarno zanimanje, što je indikativno za planiranje razvoja turističkih sadržaja koji se oslanjaju na lokalne resurse i ljudske kapacitete u ovom području.

Grafikon 3 | Zaposleni u općini Bol prema vrsti zanimanja

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 21.11.2022.

Grafikon 4 | Stanovništvo općine Bol prema glavnim izvorima sredstava za život i spolu

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 21.11.2022.

Od ukupnog broja stanovnika općine Bol njih 212 ili 11,38% je u starosnoj mirovini, dok je 26,94% bez prihoda iz razloga uzdržavanosti, nedovoljne dobi za ekonomsku aktivnost i slično. Prihodi od nesamostalnog rada su omogućavali egzistenciju 31,11% stanovnika dok je 9,48% stanovništva imalo ostale mirovine, a 12,6% stanovništva prihod je ostvarivalo od imovine (dohodak od najma, zakupa, iznajmljivanja stanova soba i postelja putnicima i turistima te imovinskih prava).

U kontekstu trajanja nezaposlenosti, prema evidenciji HZZO tijekom promatranih posljednjih 10 godina kretanje nezaposlenosti jer bilo sljedeće:

Tablica 9 | Broj nezaposlenih u općini Bol prema trajanju nezaposlenosti

Godina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Trajanje nezaposlenosti										
0 - 3 mj.	30	28	27	24	24	23	19	23	12	10
3 - 6 mj.	20	19	15	14	14	14	12	14	13	7
6 - 9 mj.	8	7	4	4	4	4	4	6	7	3
9 - 12 mj.	3	3	3	1	1	1	2	4	3	2
1 - 2 g.	4	4	7	3	3	2	2	4	8	3
2 - 3 g.	5	1	2	3	1	1	0	1	3	4
3 - 5 g.	4	8	5	1	1	1	1	0	0	1
5 - 8 g.	0	0	3	6	3	1	0	0	0	0
8 g. i više	3	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Ukupno	77	70	67	58	51	47	41	52	46	28

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Hrvatski zavod za zapošljavanje, www.hzz.hr, datum pristupa: 21.11.2022.

Općina Bol bilježi kontinuiran pad nezaposlenosti, sve do 2020. godine, kad se broj nezaposlenih ponovo povećava, a kao posljedica utjecaj pandemije koronavirusa. Broj nezaposlenih ponovno je u silaznoj putanji. U strukturi po trajanju nezaposlenosti prevladavaju osobe koje su nezaposlene do 6 mjeseci, a u posljednje 4 godine nije u evidenciji bilo osoba koje su bile nezaposlene 5 i više godina bez prekida.

Tablica 10 | Distribucija nezaposlenih osoba u općini Bol prijavljenih na HZZ

Godina	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Spol											
Muškarci	34	38	34	34	24	22	25	18	25	21	14
(0) Bez škole i nezavršena osnovna škola	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
(1) Osnovna škola	3	4	3	3	3	3	4	1	4	2	1
(2) Srednja škola	27	26	20	24	18	15	19	15	19	16	8
(3) Prvi stupanj fakulteta, stručni studij i viša škola	1	2	2	1	1	0	0	1	2	2	2
(4) Fakultet, akademija, magisterij, doktorat	3	6	9	6	3	3	1	1	0	1	3
Žene	37	38	37	33	34	29	23	23	27	24	14
(0) Bez škole i nezavršena osnovna škola	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0
(1) Osnovna škola	5	7	6	4	9	6	4	5	2	2	0

(2) Srednja škola	26	26	26	24	21	18	15	15	21	18	11
(3) Prvi stupanj fakulteta, stručni studij i viša škola	3	4	2	1	0	2	2	1	2	2	1
(4) Fakultet, akademija, magisterij, doktorat	2	1	3	4	3	3	2	2	2	2	2
Ukupno	71	77	70	67	58	51	47	41	52	46	28

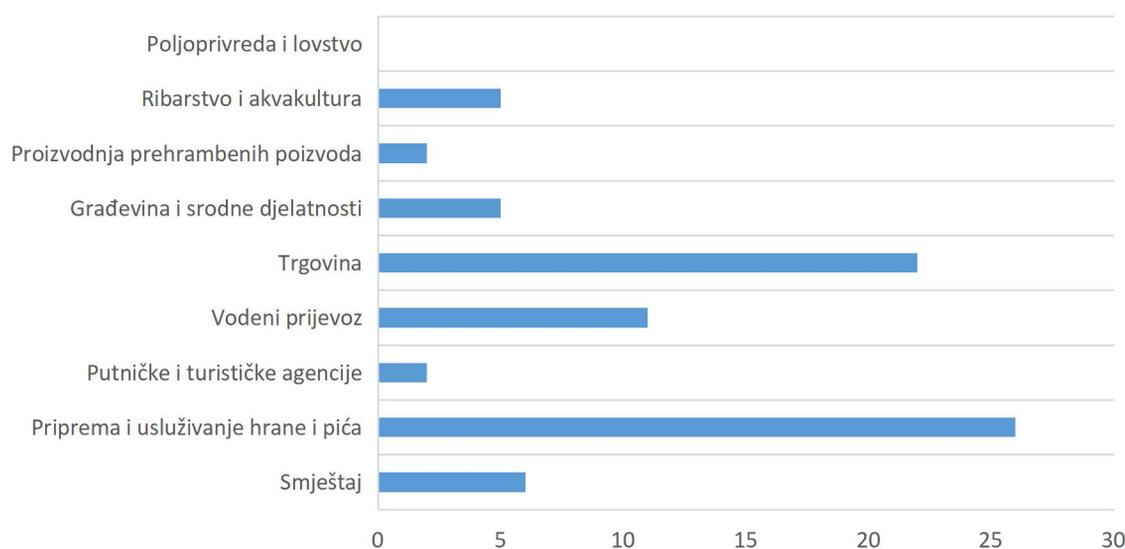
IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Hrvatski zavod za zapošljavanje, www.hzz.hr, datum pristupa: 21.11.2022.

Dominantna skupina u strukturi nezaposlenih kod oba spola su osobe za završenom srednjom školom koje kod žena čine prosječno 39% svih nezaposlenih osoba u promatranom razdoblju, a kod muškaraca 29% od ukupnog broja. Zanimljivo je da kod oba spola već 10 posljednjih promatranih godina nije bilo evidentiranih nezaposlenih osoba bez škole i s nezavršenom osnovnom školom, kod muškaraca uopće tijekom promatranog razdoblja.

2.4. Gospodarstvo

Na području općine Bol, registrirana su i aktivna ukupno 102 trgovačka društva, od čega se 25 bavi djelatnostima pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane. Registrirano je i aktivno ukupno 136 obrta, od čega se 48 obrta bavi djelatnostima pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, no nije im svima to pretežita djelatnost.

Grafikon 5 | Obrti na području Bola

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Obrtni registar, <http://www.portor.hr/> datum pristupa: 23.11.2022.

U udjelu registriranih djelatnosti obrta s područja općine Bol, dominiraju djelatnosti pripreme i usluživanja hrane sa 32,9%, na što se nadovezuje djelatnost trgovine sa 27,8% i vodenog prijevoza za 13,9%. S obzirom na to da je, osim kod lokalnih ustanova i tijela, glavna okosnica djelatnosti stanovništva turizam, sve navedene djelatnosti su usko vezane na tu komponentu općinskog i otočnog gospodarstva.

3 | ANALIZA TURISTIČKIH POKAZATELJA

3.1. Smještajni kapaciteti

Objekti u domaćinstvu, kao funkcionalna cjelina u kojoj iznajmljivač pruža ugostiteljske usluge u domaćinstvu, dominiraju i u broju objekata (62% udjela) i u broju kreveta (41% udjela) te čine 39,7% svih smještajnih jedinica na području općine Bol. Slijede ih hoteli s 25,3% udjela u smještajnim jedinicama i 17% udjela u broju kreveta.

Tablica 11 | Vrste i broj smještajnih kapaciteta

Podvrsta objekta	Broj objekata	Broj smještajnih jedinica	Broj kreveta
Aparthotel	1	30	60
Apartman	20	103	340
Hotel	8	787	1.399
Hotel baština	1	25	45
Kamp	1	10	30
Kamp odmorište	2	77	231
Kamp u domaćinstvu	2	20	60
Kampiralište	3	78	234
Kuća stanovnika općine/grada	82	82	358
Kuća za odmor	7	7	54
Kuća za odmor (vikendica)	123	123	617
Objekti na OPG-u (seljačkom domaćinstvu)	1	1	4
Objekti u domaćinstvu	550	1.234	3.358
Soba za iznajmljivanje	5	60	122
Stan stanovnika općine/grada	7	7	36
Stan za odmor (vikendica)	64	64	283
Studio apartman	9	55	145
Turističko naselje	2	339	816
Ukupno	888	3.102	8.192

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Izvještaj Turističke zajednice Općine Bol 12/2022

Omjer privatnog smještaja u odnosu na hotelski smještaj u posljednjih 15 godina intenzivno se mijenja u korist objekata u domaćinstvu, a na štetu čitave zajednice. Posljedica je to prodaje zemljišta investitorima sa sjedištem van općine Bol (i najčešće otoka Brača) koji na tim zemljištima potom grade apartmane za privremeni boravak, a u kojima veći dio godine nitko ne boravi. Dakle, ne stvaraju se radna mjesta, uzurpira se prostor, nagrđuju se prirodni potencijali i resursi, nema dodatnih sadržaja, mijenja se vizura malog dalmatinskog mjesta, a s minimalnim ili nikakvim koristima za lokalnu zajednicu, koje se najčešće ogledaju u jednokratnim naplatama pri prodaji zemljišta.

Ovaj problem se može riješiti, ili barem ublažiti, određenim postupcima: primjerice, jedinica lokalne samouprave izmjenama prostornog plana može (i mora!) ograničiti izgradnju novih apartmana i apartmanskih naselja. Može, također, poticati prenamjenu postojećih apartmana u butik hotele, gdje je to moguće. Turistička zajednica može ulagati u edukaciju lokalnih iznajmljivača o načinima na koje se to može postići, ili o povećanju kvalitete smještajnih kapaciteta, radi povećanja kategorizacije smještaja. Može organizirati redovito i kontinuirano informiranje i edukaciju lokalnih turističkih dionika, o važnosti integracije tradicijskih vrijednosti i baštine u turističku ponudu, što će rezultirati povećanjem svjesnosti o važnosti sadržaja i kvalitete u turizmu i dugoročno voditi ka promjeni percepcije o masovnom turizmu kao nečem pozitivnom. Većina turističkih dionika i dalje se veseli oborenim rekordima u broju posjetitelja ne razumijevajući da su jedini pokazatelji koji ih trebaju zanimati oni koji se odnose na duljinu boravka (zbog pritiska na infrastrukturu, trošenje resursa i drugo), potrošnju u destinaciju (zbog ostvarivanja većih prihoda od manjeg broja posjetitelja, pružanjem različitih, ali kvalitetnih usluga u destinaciji) te konačno . zadovoljstvo posjetitelja koje e danas uglavnom mjeri u paušalnim ocjenama smještajnih kapaciteta na portalima za bukiranje smještaja.

Tablica 12 | Smještajni kapaciteti po kategorizaciji

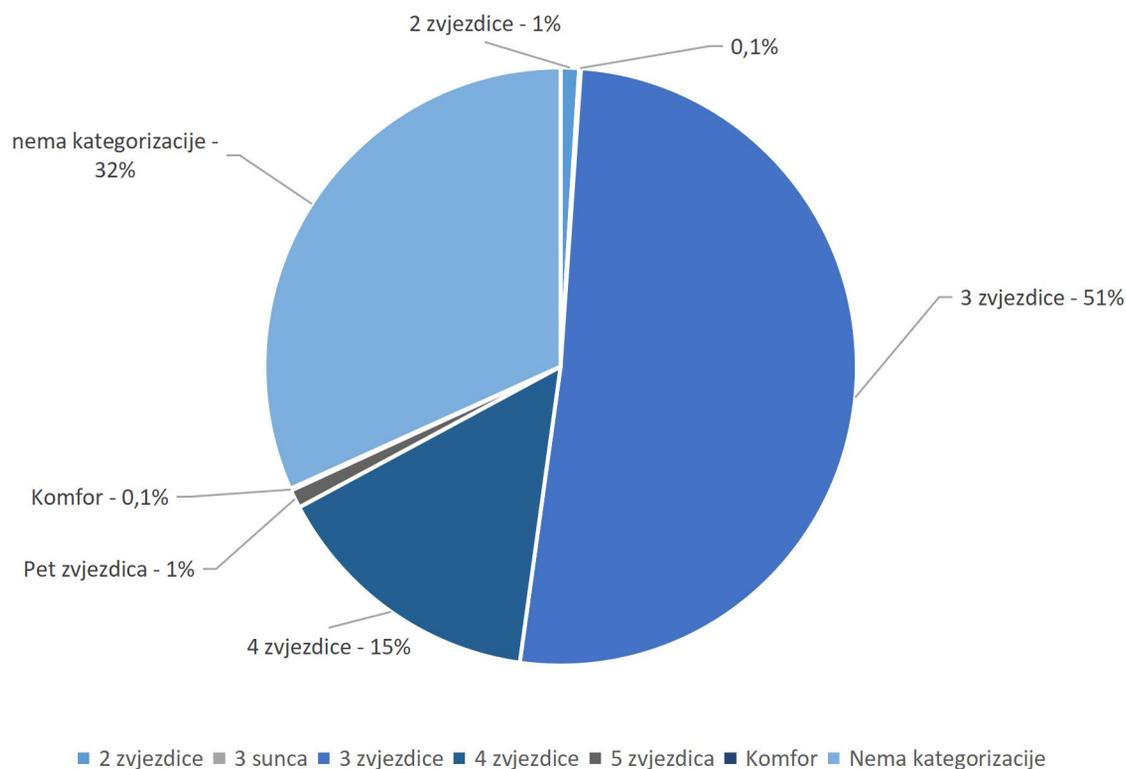
Objekt Kategorija	Broj objekata	Broj smještajnih jedinica	Broj kreveta
2 zvjezdice	9	22	64
3 sunca ¹	1	1	4
3 zvjezdice	454	1.665	4.296
4 zvjezdice	133	979	2.068
5 zvjezdica	9	10	64
Komfor	1	29	58
Nema kategorizacije	281	396	1.638
Ukupno	888	3.102	8.192

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Izvještaj Turističke zajednice Općine Bol 12/2022

Većina smještajnih kapaciteta na području općine Bol ima kategorizaciju od tri zvjezdice. To znači da Bol ne može očekivati promjenu strukture gostiju i prateće povećanje prihoda ukoliko prethodno ne uloži u povećanje kvalitete vlastitih smještajnih kapaciteta koje će rezultirati povećanjem kategorizacije, a onda i privlačenjem gostiju bolje platežne moći. Na grafikonu koji slijedi još je jasnije vizualno prikazan udio smještajnih kapaciteta nižeg ranga.

¹ Objekti na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima u kategorizaciji koriste sunce, a ne zvjezdice, sukladno Pravilniku o razvrstavanju i kategorizaciji objekata u kojima se pružaju ugostiteljske usluge na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu (NN 54/16 i NN 69/17).

Grafikon 6 | Smještajni objekti na području Bola prema kategorizaciji

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Izvještaj Turističke zajednice Općine Bol 12/2022

Alarmantan je udio nekategoriziranih objekata na području općine Bol - njih je čak 32% od ukupnog broja smještajnih kapaciteta. Radi se najčešće o vikendicama koje nisu kategorizirane za iznajmljivanje, ali je svakako valjano zaključiti kako se i u njima ostvaruje prihod od turizma, iako kao takav nije evidentiran u službenim statistikama. To opet dovodi do zaključka o mnogo većem broju posjetitelja i noćenja, nego što je prikazano i u ovom dokumentu, a što bitno utječe na iskorištavanje lokalne infrastrukture i drugih resursa.

Tablica 13 | Smještajni kapaciteti, dolasci i noćenja turista u općine Bol u 2021.

Godina	Vrsta objekta	Dolasci turista - ukupno	Dolasci turista - domaći	Dolasci turista - strani	Noćenja turista - ukupno	Noćenja turista - domaći	Noćenja turista - strani
2022	Objekti u domaćinstvu	33153	3783	29359	197090	3789	175822
	Ostali ugostiteljski objekt za smještaj	6361	955	5406	30008	955	25344
	Nekomercijalni smještaj	828	99	727	16372	99	12791
	Kampovi	2999	147	2852	14173	147	13619

	Objekti na OPG-u	54	5	49	411	5	370
	Hoteli	33769	6183	27586	182545	6183	27586
2021	Objekti u domaćinstvu	28758	4501	24257	177620	4503	24260
	Ostali ugostiteljski objekt za smještaj	4744	653	4091	23063	653	4091
	Nekomercijalni smještaj	801	105	696	16555	105	697

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Izvještaj Turističke zajednice Općine Bol 9/2022

Kako je razvidno iz tablice koja slijedi, najbolje su popunjeni smještajni kapaciteti na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima (visokih 90,93%), dok su najmanje popunjeni kapaciteti u kampovima (samo 23,27%). No, radi se o tek jednom objektu na OPG-u, sa samo 4 kreveta, zbog čega ovaj podatak valja uzeti sa zadržkom, unatoč tome što brojna istraživanja upućuju na moć i važnost razvoja agroturizma.

Tablica 14 | Popunjenost smještajnih kapaciteta

Vrsta objekta	Popunjenost - aktivni
Hoteli	80,03%
Kampovi	23,27%
Nekomercijalni smještaj	52,42%
Objekti na OPG-u (seljačkom domaćinstvu)	90,93%
Objekti u domaćinstvu	69,73%
Ostali ugostiteljski objekti za smještaj (Druge vrste - skupina kampovi)	49,66%
Ukupno	68,01%

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Izvještaj Turističke zajednice Općine Bol 9/2022

Ovo je dobar trenutak da se osvrnemo na koncept agroturizma, posebno zbog njegove mogućnosti da ublaži efekte masovnog turizma u Bolu. Vlasnici seoskih domaćinstva koja nude smještaj i prehranu najčešće žive u tim domaćinstvima i bave se proizvodnjom ulja, vina, voća, povrća i drugo. Na pojedinim mjestima proizvodi se i prehrana stoci koja služi za hranu i atrakciju. Kuće su tradicionalne, gosti dolaze u kontakt sa domaćinima i upoznaju njihov stil života. Otvoreno domaćinstvo pruža usluge gostima koji nisu smješteni na domaćinstvu, a zatvoreno samo onima koji jesu smješteni na domaćinstvu.

Ovo predstavlja napredan i stabilan oblik gospodarstva, a ne samo turizma, u kojemu se može očuvati krajolik, običaji, proizvodnja i život u cjelini. Problem je što ovo predstavlja suprotnost turizmu u mjestima kao što je Bol koji postaju poligoni brze zarade sastavljeni od domaćih stanovnika koji prenamjenjuju svoje obiteljske kuće u apartmane te zemljišta prodaju investitorima koji im u budućnosti postaju konkurencija gradeći desetke novijih apartmana

svake godine, a pritom ne donoseći nikakav novi proizvod ni sadržaj u postojeću ponudu. Time se postojeći bazen gostiju samo prelijeva u noviji smještaj, snižava se cijena ostalog smještaja, a destinacija postaje manje konkurentna.

S druge strane, agroturizam je turizam koji se živi i koji treba kontinuirano unaprjeđivati i održavati, ali koji ostvaruje multiplikativne učinke po pitanju prepoznatljivosti identiteta, ponude, ali i razvoja gospodarstva i lokalne zajednice.

Za razvoj ovakvog zahtjevnog oblik turizma prije svega bi trebalo ispitati mogućnosti njegove pojave, odnosno provjeriti što se proizvodi, koliko se proizvodi i na koji način se proizvodi, jer jasno je, ukoliko nema proizvodnje jer nema dovoljno resursa u vidu zemljišta, kulture ili radne snage, tada ne treba ni razvijati takav oblik ponude za turiste. Analiza koja je predstavljena u prvom poglavlju ovog dokumenta pokazala je kako jako mali broj zaposlenika radi u poljoprivredi i ribarstvu. S druge strane, na području općine Bol registrirano je 80 obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, što znači da određeni potencijal ipak postoji. No, treba izbjeći pojavu da se pod krinkom obiteljskih gospodarstava i slično grade kuće za iznajmljivanje na poljoprivrednim zemljištima jer na taj način se ne dolazi do održivog turizma već samo do neplanskog širenja apartmanizacije i izdvojenih građevinskih zona.

3.2. Dolasci i noćenja turista u općini Bol

Općina Bol, u kontekstu otoka Brača, već godinama bilježi najveći broj posjetitelja i ostvarenih noćenja, te ti brojevi kontinuirano rastu, isključujući period pandemije koronavirusa kada je zabilježen očekivani značajni pad broja dolazaka i noćenja, kao posljedica primjene epidemioloških mjera, ograničenja kretanja, i drugo.

Tablica 15 | Dolasci turista u općini Bol u proteklih 10 godina

godina	DOLASCI TURISTA		
	ukupno	domaći	strani
2014.	81770	6885	74885
2015.	91759	8060	83699
2016.	103001	9403	93598
2017.	102431	6765	95666
2018.	102087	7756	94331
2019.	112010	10531	101479
2020.	35972	7760	28212
2021.	71689	11570	60119

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 25.11.2022.

Tablica 16 | Noćenja turista u općini Bol u proteklih 10 godina

godina	NOĆENJA TURISTA		
	ukupno	domaći	strani
2014.	506099	38517	467582
2015.	562052	42618	519434
2016.	655864	44648	611216
2017.	625630	30403	595227
2018.	601810	35536	566274
2019.	602649	42853	559796
2020.	220517	37615	182902
2021.	406854	53345	353509

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 25.11.2022.

Analiza turističkih pokazatelja drugih otočkih destinacija, pokazuje kako turisti najduže borave u Sutivanu i Selcima (prosječno 9 dana), a najmanje borave u Bolu i Pučišćima (između pet i sedam dana). Ovo su porazni rezultati za općinu Bol, s obzirom na to da je cilj dugoročnog održivog razvoja turizma da turista ima manje, ali da ostaju duže i troše više jer se na taj način smanjuje pritisak na lokalnu infrastrukturu, povećavaju se prihodi i drugo. Pritom je svakako pozitivno to što strani posjetitelji ostaju prosječno jedan ipo dan duže u destinaciji te treba raditi na tome da se ta duljina još više produži.

Tablica 17 | Duljina boravka turista na području općine Bol

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
domaći	5,3	4,7	4,5	4,6	4,1	4,8	4,6
strani	6,2	6,5	6,2	6	5,5	6,5	5,9
PROSJEK	5,75	5,6	5,35	5,3	4,8	5,65	5,25

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, datum pristupa: 25.11.2022.

No, ovi trendovi u skladu su s općim trendovima na turističkom tržištu koji ukazuju na to da turisti sve manje godišnje odmora koriste za sami - odmor, a sve više za istraživanje, aktivnost, zabavu i različite podražaje, najčešće kroz sjeckanje godišnjih odmora na više manjih, kraćih putovanja ili jedno putovanje na više destinacija.

Upravo zato, ovaj iznimno negativan trend skraćivanja duljine boravka u destinaciji valja mijenjati kreiranjem dodatne ponude u destinaciji, koja će motivirati posjetitelje da duže ostanu, više istražuju i naravno, vrate se i iduće godine. Isto tako, ključno je razvijati suradnju s okolnim destinacijama kako bi se kreirali turistički sadržaji i ponuda koja posjetitelje motivira da ostaju

u destinaciji, a pod destinacijom u kontekstu ove analize i budućeg turističkog razvoja svakako treba promišljati kao o otoku Braču u cjelini. Na taj način, općina Bol mogla bi se približiti trendovima karakterističnim za ostatak Jadranske Hrvatske gdje gosti ostvaruju u prosjeku 9,4 noćenja na cijelom putovanju i 7,6 noćenja u jednoj destinaciji (TOMAS, 2019).

Tablica 18 | Broj dolazaka i noćenja od siječnja do listopada 2022. godine u odnosu na broj dolazaka i noćenja u istom razdoblju 2021. godine

Godina	Dolasci	Noćenja
2022.	93585	514130
2021.	72021	411967
Indeks	130	125

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Turistička zajednica Splitsko-dalmatinske županije, Turistički promet u 2022. godini/Listopad 2022, dostupno na: www.dalmatia.hr/hr/statistike, datum pristupa: 25.11.2022.

Najviše posjetitelja u općinu Bol dolazi iz Njemačke (11,68% od ukupnog broja dolazaka), te ujedno oni ostvaruju i najviše noćenja (14,6% od ukupnog broja noćenja). Slijede ih Austrijanci s 8,97% udjela u dolascima te 10,94% u noćenjima, te posjetitelji iz Velike Britanije (7,96% od ukupnog broja dolazaka i 6,63% od ukupnog broja noćenja) te Slovenci (5,46% od ukupnog broja dolazaka te 7,36% od ukupnog broja noćenja). navedeni podatci odnose se na do sada dostupne informacije o turističkim pokazateljima u 2022. godini, dok je stanje prethodne godine nešto drugačije u omjerima.

Tablica 19 | Dolasci i noćenja stranih turista u 2021. i 2022. po zemlji porijekla

2021	ZEMLJA PORIJEKLA TURISTA											
	A	CZ	FR	IT	HU	ND	D	PO	SK	SL	UK	SAD
Dolasci	5654	3450	3438	2081	1258	3190	9793	3307	1909	4439	3055	1737
Udio u totalu %	8,00%	4,88%	4,86%	2,94%	1,78%	4,51%	13,86%	4,68%	2,70%	6,28%	4,32%	2,46%
Noćenja	39693	25490	12936	11032	7765	12444	66605	22676	14950	36538	13536	5738
Udio u totalu %	9,56%	6,14%	3,12%	2,66%	1,87%	3,00%	16,04%	5,46%	3,60%	8,80%	3,26%	1,38%
2022	ZEMLJA PORIJEKLA TURISTA											
	A	CZ	FR	IT	HU	ND	D	PO	SK	SL	UK	SAD
Dolasci	8132	3170	3796	4645	1286	3439	10594	3368	2602	4953	7218	2338
Udio u totalu	8,97%	3,50%	4,16%	5,12%	1,42%	3,79%	11,68%	3,71%	2,87%	5,46%	7,96%	2,58%

%												
Noćenja	55991	22840	12654	23491	7479	14231	74698	21935	19055	37671	33914	7401
Udio u totalu %	10,94%	4,46%	2,47%	4,59%	1,46%	2,78%	14,60%	4,29%	3,72%	7,36%	6,63%	1,45%

Šifra države: A - Austrija; CZ - Češka; FR - Francuska; IT - Italija; HU - Mađarska, ND - Nizozemska, D - Njemačka, PO - Poljska, SK - Slovačka, SL - Slovenija, UK - Ujedinjeno Kraljevstvo, OSTALO - Ostale države

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Izvještaj Turističke zajednice Općine Bol 9/2022

3.3. Pregled ključnih emitivnih tržišta

U nastavku ćemo predstaviti profile četiri dominantna emitivna tržišta - Njemačke, Austrije, Slovenije i Velike Britanije, radi boljeg razumijevanja navika i očekivanja postojećih gostiju općine Bol.

	NJEMAČKA
Poželjnost destinacije	<p>Hrvatska je peta po redu Nijemcima omiljena država za ljetovanje - postpandemijski trendovi pokazuju da Nijemci najviše ljetuju u vlastitoj državi, potom u državama Mediterana - Španjolskoj, Italiji, Turskoj i Hrvatskoj. Međutim, ovdje je važno istaknuti kako je jedino Hrvatska kao mediteranska destinacija povećala svoj udio na tržištu njemačkih putovanja.</p> <p>Analizirajući podatke konkurenata u 2021. (u usporedbi s 2019.), Hrvatska je imala najveći rast od svih analiziranih destinacija u odnosu na 2019. a posebno u usporedbi s drugim auto destinacijama.</p>
Planiranje putovanja	<p>Ukupno se još uvijek oko 40% svih turističkih aranžmana prodaje u stacionarnim turističkim agencijama. Procjenjuje se da u „normalnim“ okolnostima omjer između organiziranog i individualnog prometa na njemačkom tržištu iznosi približno 50:50%.</p>
Preferirani tip smještaja	<p>Kod Nijemaca su hoteli najomiljeniji. U 2020., udio hotelskog smještaja je pao, dok je porastao udio kuća za odmor, stanova i kampova, budući da je pandemija potaknula klijente na individualni oblik odmora. U 2021. taj se trend donekle normalizirao, s vraćanjem udjela hotela na više razine, međutim potražnja za individualnim oblicima smještaja nije pala.</p>
Motiv dolaska	<p>Najpopularnija vrsta odmora kod Nijemaca je sunce i more, a slijede odmor/opuštanje i priroda. Ukupno, dugoročni trendovi pokazuju da će kupanje, obiteljski odmor i razgledavanje znamenitosti (kultura) i dalje rasti, a odmor/opuštanje i zdravstveni turizam će gubiti tržišni udio.</p>

**Potrošnja u
destinaciji**

Najviše vremena provode na plivanju i kupanju, te u restoranima.

Njemački posjetitelji u 2020. godini prosječno su trošili 892€ po osobi, po putovanju, što je značajno manje od prosjeka prethodnih godina, kada je on iznosio od 983 do 1033€. Najviše troše na smještaj, prehranu i kupovinu, dok najmanje troše na izlete, sport i rekreaciju.

Zamjerke

Najveći problem njemačkim turistima predstavljaju neprimjereno odloženo smeće i Gužva na kupališnom prostoru/preveliki broj kupaca.

AUSTRIJA

Poželjnost destinacije	Hrvatska je vodeća destinacija za Austrijance, te je ostvarila udio od 36%, a po potražnji slijede Austrija s 33%, Grčka s 30%, Italija s 28% te Španjolska s 15% udjela.
Planiranje putovanja	Preferiraju vlastiti prijevoz (67%), potom zračni prijevoz (17%) i ostalo (16%). Čarter program organizatora putovanja Gruber Reisen za Brač pokrenut je krajem lipnja 2021. godine na relaciji Graz-Split, Linz-Split i Bern-Split.
Preferirani tip smještaja	Najčešće birani oblik smještaja kod odmorišnih putovanja u 2020. godini bio je hotelski smještaj (41,8%) te zatim besplatni privatni smještaj kod prijatelja, rodbine ili u vlastitoj vikendici (40,9%).
Motiv dolaska	<p>Primarni motiv dolaska austrijskih turista u Hrvatsku je more i u nešto manjem obimu priroda. Najmanje ih zanimaju cikloturizam, zdravstveni turizam, obrazovanje i vjerski turizam.</p> <p>Najviše vremena provode na kupanju i plivanju te u restoranima, a najmanje u planinarenju, na različitim radionicama, bilo kakvim sportskim aktivnostima, a često i kulturnim događanjima.</p>
Potrošnja u destinaciji	<p>Prosječan budžet iznosi 896,00 eura po osobi, a osobe u dobi od 60 i više godina imaju veći prosječan budžet, oko 1.130 eura po osobi, obitelji s djecom imaju oko 655 eura po osobi.</p> <p>Najviše troše na smještaj, prehranu, kupovinu i prijevoz, dok najmanje troše na izlete, sportske i kulturne sadržaje.</p>
Zamjerke	U destinaciji, najviše im smetaju buka koja remeti komfor smještaja (odmor, spavanje) i gužva na kupališnom prostoru/preveliki broj kupača.

SLOVENIJA

Poželjnost destinacije	U 2020. godini na listi omiljenih destinacija prva je bila Hrvatska a nakon nje Grčka, Egipat i Italija. Hrvatska je za Sloveniju prva destinacija za provođenje odmora zbog svoje blizine pa predstavlja najbližu autodestinaciju koja nudi njihove omiljene aktivnosti. Upravo zbog blizine za povratak u domicilnu zemlju ali i blažih mjera po pitanju koronavirusa ostvaren je određen broj dolazaka u tijeku pandemije, međutim, valja i spomenuti da je usprkos pandemiji i slabijoj potražnji Hrvatska ipak bila percipirana kao cjenovno nedostižna za određeni segment populacije.
Planiranje putovanja	Slovinci za svoja putovanja pretežno odabiru treći kvartal odnosno srpanj, kolovoz i rujan. Za izvor informacija koriste Internet a turističke agencije u pravilu koriste samo za bukiranje smještaja.
Preferirani tip smještaja	Prema vrsti smještajnih objekata Slovenci gotovo podjednako preferiraju zasebne sobe i apartmane te hotele odnosno 28% boravi u sobama i apartmanima, 27% u hotelima te 9% u kampovima. Ostatak boravi u vlastitim nekretninama ili kod prijatelja ili rodbine.
Motiv dolaska	Glavni motivi odmorišnih putovanja i dolaska u Hrvatsku su more i priroda, potom gradovi, touring, sightseeing. Ostali razlozi poput wellnesa, planinarenja, cikloturizma, obrazovanja su vrlo malo zastupljeni. Omiljene aktivnosti su im plivanje, ronjenje, pješačenje, ribolov dok odlaske u restorane, obilaske povijesnih građevina, razgledavanje gradova, znamenitosti i nacionalnih parkova smatraju manje privlačnim aktivnostima nego što je to prosjek za strana tržišta.
Potrošnja u destinaciji	Slovenski turisti najveći dio budžeta troše na smještaj 61,3%, na hranu i piće troše 19%, na druge aktivnosti 11%, a na prijevoz 9,1%.
Zamjerke	Stvari koje Slovence smetaju više od prosjeka koji vrijede za strana tržišta prilikom boravka u destinaciji su neprimjereno odloženo smeće, nemogućnost razdvajanja otpada, neugodni mirisi (iz kontejnera i kanti za smeće). Od drugih čestih razloga koji smetaju turiste Slovenci nešto manje od prosjeka brinu za gužve na kupalištima i ulicama te za buku koja remeti odmor.

VELIKA BRITANIJA

<p>Poželjnost destinacije</p>	<p>Dolasci turista iz UK-a od godine 1989. pretežno su bili u konstantnom porastu izuzev dvaju kritičnih trenutaka. Prvi je bio drastičan pad uslijed ratnih zbivanja početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća a drugi je slično drastičan pad uslijed pandemijskih zbivanja. U razdobljima između radilo se o manjim oscilacijama ali uz tendenciju stabilnog rasta.</p>
<p>Planiranje putovanja</p>	<p>Slično kao i ostala tržišta, informiraju se pretežno preko interneta, ali značajniju ulogu imaju preporuke rodbine, prijatelja i turističkih agencija. Smještaj rezerviraju često preko turoperatora i putničkih agencija, čak 37,3% dok je prosjek za strana tržišta 17,2%.</p> <p>Stanovnici UK-a pretežno se svrstavaju u avio goste pa je važno napomenuti njihove najznačajnije turooperatore i avio dionike poput TUI, Jet2 Holidays, On the Beach i Love Holidays, British Airways i EasyJet.</p> <p>Za ljetovanja uvelike preferiraju srpanj, kolovoz i rujan.</p>
<p>Preferirani tip smještaja</p>	<p>Možemo zapaziti nešto izraženiju preferenciju hotelskog smještaja u odnosu na turiste iz drugih zemalja. Ova struktura se 2021. godine nešto izmijenila zbog utjecaja pandemije pa se broj dolazaka u hotele smanjio a veći dio udjela preuzeli su objekti u domaćinstvu. Treba zapaziti i značajne brojke turista nautičkog turizma kojih je u 2019. bilo 35.629 a u 2021. 12.092. Hrvatsku posjećuju gotovo sve dobne skupine podjednako (maloljetnici nešto manje) a i distribucija među spolovima je otprilike podjednaka uz manja odstupanja.</p>
<p>Motiv dolaska</p>	<p>Glavni motivi odmorišnih putovanja za stanovnike UK-a su more, touring i sightseeing, priroda, kultura i umjetnost. Interesantno je da u odnosu na prosjek za ostala tržišta manju važnost pridaju moru i prirodi a veću od prosjeka kulturi, umjetnosti, gradovima i znamenitostima. Više od prosjeka vole razgledavanje, odlaske u restorane, posjete povijesnim građevinama, nacionalnim parkovima, muzejima, galerijama. Malo više od prosjeka vole i noćne klubove, wellness usluge, obilaske vinarija.</p>
<p>Potrošnja u destinaciji</p>	<p>Stanovnici UK-a kao turisti troše više od prosjeka. Tako je prosjek dnevnih izdataka 99 EUR a oni troše 143,12 EUR. Od toga na smještaj 76,4, na hranu 23,06, na lokalni prijevoz 11,44. Po procjenama potrošnja se u usporedbi na 2019. godinu u 2020. godini smanjila za 78% a u 2021. u odnosu na prethodnu godinu za daljnjih 90%.</p>
<p>Zamjerke</p>	<p>Manje ih smeta gužva na kupalištima nego što je to prosjek za strana tržišta, ali ih više smeta gužva na ulicama, šetnicama, atrakcijama i u trgovinama. Manje ih smeta i neprimjereno odloženo smeće i nemogućnost odvajanja otpada, ali su nezadovoljni neugodnim mirisima iz kontejnera te bukom koja remeti komfor smještaja. Smatraju da nedostaje određeni broj adekvatnih hotelskih kreveta i ponuda sadržaja van sezone.</p>

Konačno, nije manje važno razumjeti ni dobnu strukturu posjetitelja općine Bol, kako bi se bolje razumjele njihove potrebe te prilagodio sadržaj destinacije. U strukturi posjetitelja općine Bol dominira dobna skupina od 45 do 54 godine (udio od 18,3% u ukupnoj strukturi posjetitelja). Ukoliko se usporede ti podatci s onima koji se odnose na Jadransku Hrvatsku, uočljivo je kako je struktura gostiju u Bolu starija od one u ostatku Jadranske Hrvatske u kojoj dominiraju turisti dobi od 35 do 45 godina (udio od 31%). No, podatci za Bol nisu neobični ukoliko se promotre najčešća emitivna tržišta, s obzirom da su TOMAS-ova istraživanja pokazala kako najmlađi gosti u prosjeku dolaze iz Španjolske (36 godina), dok su gosti iz Njemačke (46,5 godina) i Austrije (46,4 godine) nešto stariji od prosjeka.

Tablica 20 | Dobna struktura posjetitelja općine Bol

Turisti po starosti	Broj noćenja
0-5	19.248
6-11	35.228
12-17	44.493
18-24	42.994
25-34	84.705
35-44	89.994
45-54	93.958
55-64	63.165
65-120	39.609
Ukupno	513.394

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva j.d.o.o., prema: Izvještaj Turističke zajednice Općine Bol 2022

Manji udio dobne skupine od 18 do 24 godina posljedica je i činjenice kako na području Bola nema (registriranih) hostela, koji su prvi izbor smještaja te dobne skupine, ali i činjenice da je takvim gostima motiv za dolazak uglavnom ponuda zabavnih događanja, koncerata, festivala i slično, kakvih je u Bolu ograničen broj. S druge strane, u Bolu je fizički zamjetan udio ove dobne skupine, međutim, ona najčešće ne ostvaruje udio u noćenjima jer u Bol stiže putem dnevnih krstarenja. Takvi gosti prijavljuju se putem sustava eCrew, a ukoliko se isti dan i odjave (što je najčešće slučaj), zabilježeni broj noćenja je 0, te ne postoji obveza plaćanja turističke pristojbe. Zbog toga nisu vidljivi u strukturi noćenja ni dolazaka, ali ukazuju na jedan drugi problem s kojim se Bol kao destinacija suočava, a to su dnevni izletnici i činjenica da Bol sve više postaje tranzitna destinacija. Na to upućuje i duljina boravka u destinaciji, o kojoj smo prethodno izvještavali, a koja je znatno niža od prosjeka otoka Brača i Jadranske Hrvatske.

3.4. Turistički resursi

Uspješnost neke destinacije temelji se na cjelokupnoj turističkoj ponudi i spletu resursa kojima destinacija raspolaže. Kušen (2002) turističke resurse definira kao prirodna ili kreirana

(antropogena) dobra koja se mogu iskoristiti za stjecanje gospodarske dobiti. Turistički resursi uključuju sve ono što može poslužiti korisnoj svrsi u turizmu neke destinacije (Kušen, 2002), a što istovremeno čini temelj njene konkurentne prednosti.

Pravilnim korištenjem resursa moguće je postići veći stupanj privlačnosti kod ciljanog tržišta, a u odnosu na najbliže konkurente. Upravo zbog tog elementa, turističke resurse naziva se i atrakcijama, a „ukoliko se kao takve prepoznaju, postaju glavni resurs na kojem se razvija turizam“ (Čavlek, Bartoluci, Prebežac, Kesar, 2011, str. 125). No, bitno je napomenuti kako nije svaki turistički resurs ujedno i turistička atrakcija, premda vrijedi obrnuto.

Za potrebe ove analize, resursi i atrakcije općine Bol bit će podijeljene u nekoliko grupa – prometna povezanost, prirodna baština, kulturna baština te manifestacije. Bitno je napomenuti kako ovo nije konačna lista, već se odnosi na one najistaknutije resurse ili one čija bi prikladnija valorizacija mogla poslužiti za razvoj novih turističkih proizvoda i širenje ponude.

3.4.1. Prometna povezanost

U nastavku donosimo pregled nekih od ključnih turističkih resursa općine Bol, a u pojedinim dijelovima i okolice, s obzirom na tezu koju zastupamo od početka ovog dokumenta, a to je da se turistički razvoj općine Bol ne može promatrati izdvojeno od ostatka otoka Brača, a ponegdje i čitave županije.

Jedan od važnijih resursa za razvoj turizma u općini Bol svakako je Aerodrom Brač, najmlađi aerodrom za komercijalni promet u Hrvatskoj, te u nastavku donosimo kratki pregled broja operacija i putnika tijekom proteklih 20 godina.

Tablica 21 | Promet na Aerodromu Brač

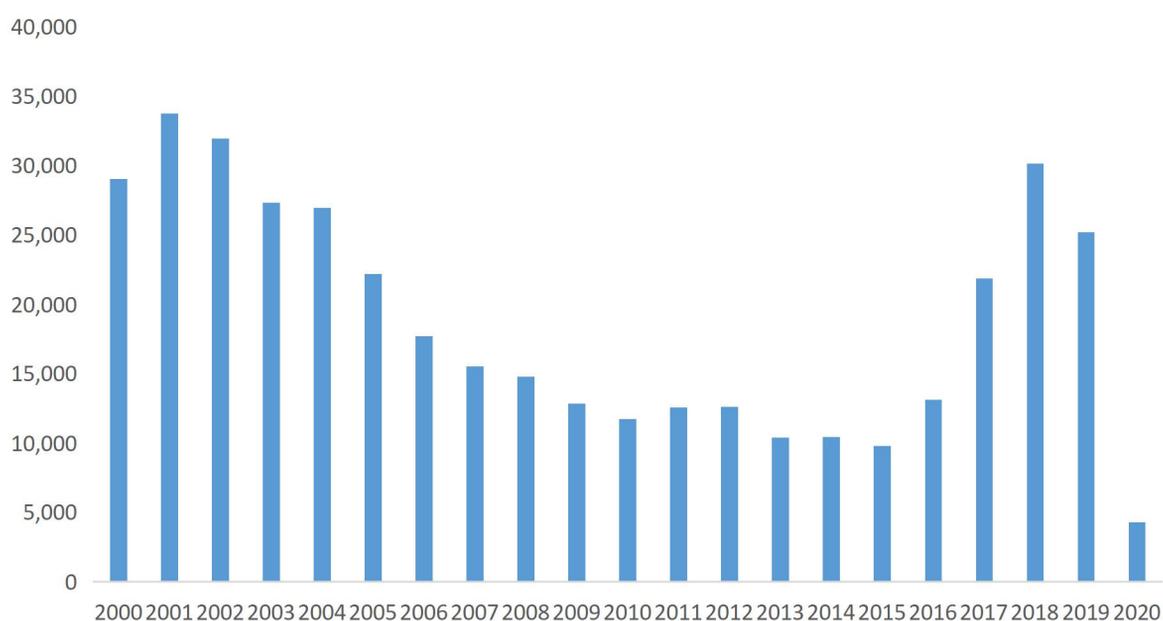
GODINA	BROJ OPERACIJA	BROJ PUTNIKA
2000.	1.448	29.036
2001.	1.587	33.759
2002.	1.815	31.966
2003.	2.058	27.339
2004.	1.875	26.965
2005.	1.865	22.205
2006.	2.266	17.721
2007.	2.172	15.520
2008.	1.862	14.784
2009.	2.122	12.860
2010.	1.390	11.747
2011.	1.538	12.582
2012.	1.426	12.634
2013.	1.310	10.394

2014.	1.382	10.431
2015.	1.622	9.813
2016.	2.010	13.119
2017	2.394	21.900
2018	2.378	30.170
2019	2.288	25.190
2020	1.304	4.271

IZVOR | Airport Brač, dostupno na: <https://www.airport-brac.hr/en/statistics/>, posjećeno 13.12.2022.

Kada pogledamo statistiku prometa putnika na Aerodromu Brač, očito je da je u godinama poslije 2001. došlo do kontinuiranog gubitka broja putnika iz godine u godinu, što nije bio trend drugih zračnih luka u Hrvatskoj. Stoga je 2018. godine izvršena daljnja rekonstrukcija piste (nakon prve rekonstrukcije kojom su se stekli uvjeti za prihvat zrakoplova od 50 sjedala), na način da je pista produljena na 1760 metara s okretištem na kraju piste 22. Ovo produljenje omogućilo je slijetanje mlaznih zrakoplova do 150 sjedala kao što su Embraer170, Embraer 190, Airbus 319 i Boeing 737-300.

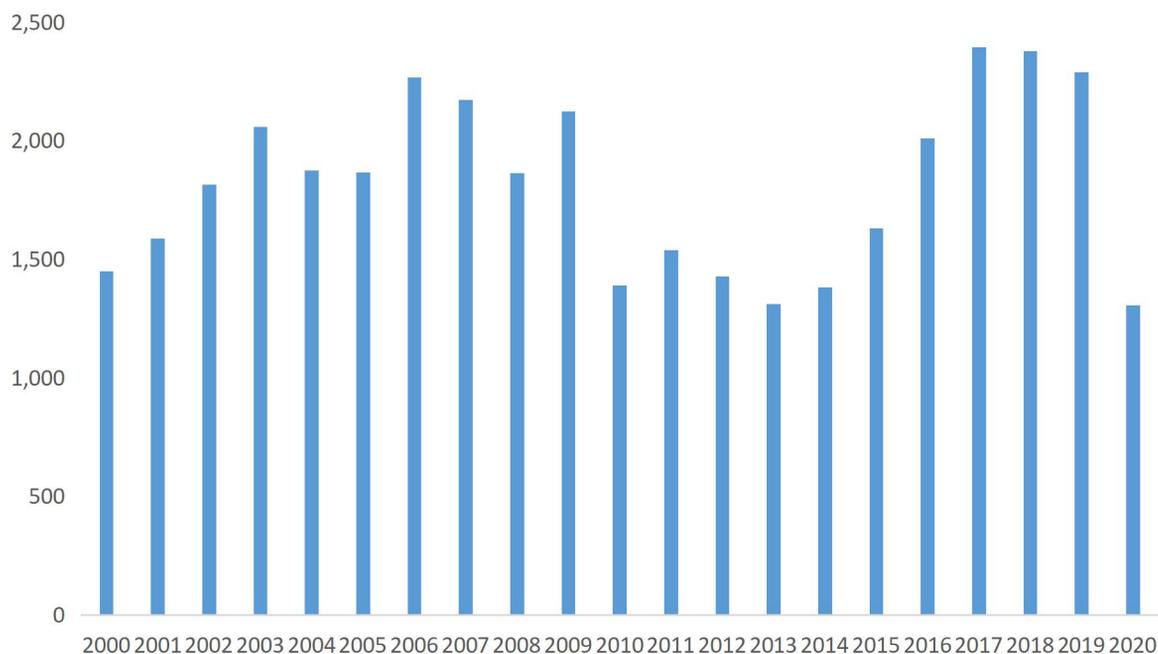
Grafikon 7 | Putnici na aerodromu Brač, kroz godine

IZVOR | Airport Brač, dostupno na: <https://www.airport-brac.hr/en/statistics/>, posjećeno 13.12.2022.

Drastičan pad broja putnika zabilježen je u pandemijskoj godini, kada je omjer broja operacija i putnika bio gotovo 3 naprema 1.

Grafikon 8 | Broj operacija zrakoplova na aerodromu Brač, kroz godine

IZVOR | Airport Brač, dostupno na: <https://www.airport-brac.hr/en/statistics/>, posjećeno 13.12.2022.

Osim zračnim i cestovnim putem, posjetitelji u općinu Bol stižu i morskim putem. Na području općine Bol nalazi se jedna luka, dužine pristaništa od 155 metara. Bol je katamaranskom linijom povezan sa susjednim otokom Hvarom, naseljem Milna na Braču, gradom Splitom, ali posredno i drugim otočnim destinacijama.

Tablica 22 | Promet putnika na katamaranskoj liniji

RUTA	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
JELSA - BOL - SPLIT	83.032	81.470	80.548	77.371	75.995	75.700	73.067	43.435	55.501

IZVOR | Agencija za obalni linijski pomorski promet, dostupno na: <https://agencija-zolpp.hr/>, datum posjeta: 13.12.2022.

Primjetno je kontinuirano smanjenje broja putnika na liniji Jelsa - Bol - Split, u posljednjih deset godina, s posebno značajnim padom tijekom dvije pandemijske godine. Uzrok tome može biti i činjenica da posljednjih nekoliko godina prema Bolu putuju i katamarani drugih prijevoznika - osim Jadrolinije, do Bola prometuju i Kapetan Luka, Split express koji povezuje splitski aerodrom s otokom, te Krilo shipping company.

Mnogi posjetitelji u Bol stižu i na vlastitim ili unajmljenim brodovima. Oko Zlatnog rata sa istočne i zapadne strane zapaženo je intenzivno sidrenje, ističu u Studiji sidrišta Splitsko

dalmatinske županije. U podmorju se nalazi nekoliko betonskih blokova namijenjenih sidrenju. Unatoč tome, ne postoji evidentirana koncesija ni koncesionar, niti su sidrišta navedena u Planu upravljanja pomorskim dobrom na području Općine Bol za 2022. godinu.

Tablica 23 | Pregled lokacija I. faze Studije sidrišta

RB	LOKACIJA	STATUS	NATURA 2000
1	Zlatni rat - Uvala Paklina i Uvala Potočine	-	DA

IZVOR | Kurtović Mrčelić, J. et al (2019) Studija sidrišta splitsko dalmatinske županije: I. i II. faza — podloga za Prostorni plan Splitsko-dalmatinske županije, Splitsko - dalmatinska županija, Javna ustanova More i krš

U prethodno spomenutoj studiji preporučuje se izostavljanje Zlatnog rata iz područja za sidrište kao i uklanjanje nekoncesioniranih privezišta i plutača tim više što je pripadajuće kopno zaštićeno kao značajni krajobraz (Kurtović Mrčelić, J. et al, 2019).

Na širem području općine Bol nalazi se i nekoliko biciklističkih staza ukupne duljine 270,15 kilometara.

Tablica 24 | Popis cikloturističkih staza na području općine Bol

BROJ	RUTA STAZE	NAZIV	DULJINA (KM)
764	Pučišća - Bol - Pučišća	Srce Brača	43,50
765	Bol đir po mistu	Ružmarin	19,20
767	Bol - Murvica - Vidova gora - Aerodrom - Bol	Plavac mali	44,65
768	Bol - G. Humac - Selca - Bol	Kadulja	56,00
769	Aerodrom oko Vidove gore	Česmina	24,80
770	Bol - Dračevica - Sutivan - Supetar - Mirca - D. Humac - Bol	Pinija	82,00

IZVOR | DODATAK-1. Analitičke podloge, Lokalna razvojna strategija LAG-a Brač

U 2021. godini, Turistička zajednica općine Bol predstavila je tri nove pješačke i dvije nove biciklističke staze, koje se temelje na lokalnim legendama. Duljina biciklističkih staza je oko 60 kilometara (768 – Osjeti opojne mirise Brača i 769 – Bračke vile iz mitova i legendi) prve su svjetske Bike Storytelling staze i imaju svoje priče koje se pomoću pratećeg softwera mogu čuti na tri jezika – hrvatskom, engleskom i njemačkom – i na taj su način prilagođene slijepim i slabovidnim osobama, barem u story dijelu. Same staze za sada nisu prilagođene slijepim i slabovidnim osobama, no u pripremi je mogućnost da i oni osjete ugođaj staza vožnjom na tandem - biciklima uz vozača, te tijekom vožnje slušaju priču o stazi kojom prolaze².

² Bolske biciklističke staze koje pričaju priče, dostupno na:

<https://bol.hr/vijesti-istaknuti-clanci/bolske-biciklisticke-staze-koje-pricaju-price-hr1555>, posjećeno 13.12.2022.

3.4.2. Kulturni resursi

Postoje različiti tipovi i tipologije turističkih resursa, a o načinu njihova pozicioniranja u svijesti potrošača ovisi cjelokupna uspješnost same destinacije (McKercher, Du Cros, 2002: 109). Mnogi resursi se preklapaju u kreiranju turističkog proizvoda i ponude, a činjenica je i da većina destinacija nema jedinstvene turističke resurse i atrakcije, bilo one prirodne, kulturne, umjetno stvorene ili društvene. No, moglo bi se argumentirati kako je Bol tu u prednosti jer on zaista ima jednu, u svijetu jedinstvenu atrakciju - plažu Zlatni rat, po kojoj je prepoznatljiv i bez puno ulaganja u marketing. Međutim, ta prednost nije dovoljna da zadrži postojeći interes niti je to nešto na temelju čega treba temeljiti čitavu ponudu destinacije. Upravo zato, nužno je da destinacija stalno iznova promišlja i kreira nove turističke sadržaje ili na inovativan način rekreira stare, kako bi utjecala na motivaciju turista.

U tom smislu, dolazi do razlikovanja izvornih i izvedenih atrakcija. Izvorne atrakcije podrazumijevaju postojeće, prirodne resurse, kulturnu baštinu, autentičnost u kulturnom i prirodnom nasljeđu, bez suvremenih intervencija. Takvi su resursi danas gotovo nepostojeći, s obzirom da je teško nešto potpuno izolirati od bilo kakvog kontakta sa suvremenih društvom, a sukladno tome i promjenama ili prenamjenama. Drugi tip atrakcije, izvedeni, podrazumijeva one elemente koji su kreirani, osmišljeni s ciljem zadovoljenja određenih turističkih potreba. Uključuju potpuno nove kreirane turističke sadržaje i čine temelj konkurentne prednosti destinacije, nešto što je drugačije u odnosu na neposrednu konkurenciju koja dijeli slične attribute. Prirodnim procesom protoka vremena, i izvedene atrakcije postaju dio lokalne zajednice i počinju ostavljati dojam izvornih atrakcija.

U kontekstu ove analize, bitno je razlučiti postojeće resurse, pa počinjemo s kulturnim resursima. Općina Bol raspolaže i značajnim kulturnim resursima koji se ogledaju primarno u popisu kulturnih dobara - arheoloških dobara, kulturno - povijesnih cjelina te nepokretnih pojedinačnih kulturnih dobara.

Tablica 25 | Popis kulturnih dobara na području općine Bol

RB	Mjesto	Naziv	Vrsta kulturnog dobra
1	Bol	Arheološko nalazište villa rustica	Arheologija
2	Bol	Zidine Koštilo	Arheologija
3	Bol	Perivoj Martinis - Marchi	Kulturno - povijesna cjelina
4	Bol	Kulturno - povijesna cjelina naselja Bol	Kulturno - povijesna cjelina
5	Bol	Ostaci crkve sv. Vida na Vidovoj gori	Nepokretna pojedinačna
6	Bol	Kuća Vusio	Nepokretna pojedinačna
7	Bol	Mlin na vjetar	Nepokretna pojedinačna
8	Bol	Stambeno gospodarski sklop "Nikolorića dvori"	Nepokretna pojedinačna
9	Bol	Dominikanski samostan sv. Marije Milosne	Nepokretna pojedinačna
10	Bol	Crkva sv. Ivana	Nepokretna pojedinačna

11	Bol	Zgrada Galerije Dešković	Nepokretna pojedinačna
12	Bol	Zgrada, Račić 2	Nepokretna pojedinačna
13	Bol	Crkva Gospe od Karmena	Nepokretna pojedinačna
14	Bol	Zgrada hotela "Bijela kuća"	Nepokretna pojedinačna
15	Bol	Crkva sv. Ante	Nepokretna pojedinačna
16	Bol	Zgrada škole i vinarske zadruge	Nepokretna pojedinačna
17	Murvica	Pustinja Dračeva luka	Nepokretna pojedinačna
18	Murvica	Dragonjina špilja	Nepokretna pojedinačna
19	Murvica	Crkva i kuće Pustinja Stipančić	Nepokretna pojedinačna

IZVOR | Registar kulturnih dobara, Ministarstvo kulture, dostupno na: www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212, datum pristupa 15.11.2022.

Mnogi od ovih resursa nisu dovoljno (dobro) turistički valorizirana, zaštićena niti prezentirana te u promišljanju budućeg turističkog razvoja svakako bitno veći fokus valja staviti upravo na kulturne (ali i prirodne) resurse. U nastavku bliže predstavljamo neke od kulturnih resursa općine Bol i okolnih područja, a koji su relevantni i za bolski turizam.

Tradicija obrade kamena

Vjerojatno je najpoznatiji turistički atribut otoka Brača, uz Zlatni rat. Brač je još od antičkih vremena bio izvorište vrhunskog kamena od kojeg su sazdane brojne značajne građevine. „Kamen se ovdje obrađuje do završne mjere, a dokaz prisutnosti vrhunskih majstora je i vjerojatna obrada i adaptacija mramora i granita za samu palaču. Veći broj kvalitetnih kamenoklesara na ovome otoku začeo je jednu jaku tradiciju, koja je kroz različita povijesna razdoblja opstala sve do današnjih dana“ (Parica, 2012: 352). Tradicija se nastavlja u jedinoj kamenoklesarskoj srednjoj školi u ovom dijelu Europe.

Tradicija maslinarstva

Jedna je od najdugotrajnijih tradicija na otoku, a premda ne postoji jedinstveni podatak o njenom porijeklu, smatra se da je „kultura uzgoja maslina na Braču stara isto koliko i civilizacija i da su je donijeli Grci sa sobom, još iz antičkog doba. Na Braču prema procjenama, danas raste nevjerojatnih oko milijun stabala maslina a otok Brač se smatra najvećim maslinarskim područjem u Hrvatskoj“³.

Gastronomska tradicija

Raznolika je kao i kod brojnih drugih otoka. No, nekoliko se proizvoda posebno ističe, ponajprije jer su im posvećene posebne manifestacije. Prva među njima je bračka torta hrpaćuša, a koja je svoj naziv dobila po posebnoj vrsti kamena koji dominira u naselju Dol koje se smatra domom ove torte. Također, značajan je i vitalac, koji je spravlja od janjećih iznutrica i predstavlja vrhunski specijalitet. Posebno mjesto u bračkoj gastronomiji ima i bogata ponuda ribljih specijaliteta.

Vinogradarska

Uz tradiciju kamenoklesarstva, stočarstva i maslinarstva, jedan od najznačajnijih izvora komparativne prednosti na otoku, a posebno u

³ Masline otoka Brača, <http://goo.gl/A68Cn2> (20.2.2016)

tradicija

Bolu. Bolska vinarija s tradicijom duljom od stotinu godina na tržište plasira vrhunska vina koja na tržištu ostvaruju dobre rezultate. Pridružuje im se i sve više privatnih vinara koji uređuju vlastite vinske podrume i otvaraju ih za posjetitelje, bilo samostalno, bilo organizirano u sklopu ponude općih tura po otoku. Već 2011. Stina prošek 2011, osvojio je brončanu medalju na " Wine Challenge in London", Stina 2009 Plavac mali Majstor zlatnu medalju na „Le Challenge International du Vin Bordeaux 2013“, a Stina Pošip 2014 srebro na „Wine Challenge in London“, 2015-e⁴.

Zmajeva špilja (ili Drakonjina pećina)

Prvorazredni je spomenik samostanskog života svećenika glagoljaša iz petnaestog stoljeća. Nalazi se kraj malog mjesta Murvica, a teritorijalno pripada općini Nerežišća. Koristila se kao obitavalište i hram poljičkih glagoljaša koji su je izabrali kako bi u njoj provodili svoj redovnički život, mireći istovremeno dvije odvojene tradicije – kršćansku i pogansku. Do danas su se zadržali slavenski mitovi o vukodlacima, vilama, vješticama i morama kao i o Orkomarinu, jednookom gigantu koji živi u pećini. Upravo ova kombinacija različitih vjerovanja i praznovjera prikazana je u reljefu po kojem je pećina i dobila ime (Mužić, 1987).

Kuća u kući

Priča je to o pohlepi trojice braće, koja su na zemljištu koje je pripadalo seljaku Marku počeli graditi kuću. Marko nije htio prodati svoju zemlju ni kuću, no kada je pobjegao iz Bola gdje se ova priča odvijala, trojica braće su počela graditi zidove velike kuće oko njegove. S vremenom, Marko se vratio u Bol, a braća su otišla u Veneciju po drvenu građu za svoju kuću i u velikoj pomorskoj nesreći izginuli. I danas još uvijek čvrsto stoje zidovi njihove kuće oko Markove kuće, čineći tako zaista jedinstveni prizor.

Trojanski rat i Antenor

Smatraju se zaslužnim za imenovanje otoka Brača. Petar Šimunović ovako prepričava legendu: „Naime, trojanski junak Antenor ukonačio je u svojoj kući u Troji, užezin trojanskog rata, grčke junake Odiseja i Menelaja radi pregovora da se Helenima povrati oteta lijepa Helena te izbjegne rat. Bilo je uzalud, ali mu Grci nisu, nakon razaranja Troje, zaboravili gostoljublje. Pošao je s njima u grčku Ambraciju (VI-V. St.p.n.e.). Odatle je otplovio na otok koji se po (Am)braciji prozvao Bracia (Brač). Sa sobom je doveo Braha-pastira; Elafa-pomorca, koji podiže kod današnjeg Bola grad Elaphusu, i Silena-ratara, koji je donio sa sobom lozu i maslinu te neku kukuljicu iz koje se iščahurio – cvrčak. Antenor je zatim odjedrio s Brača put zapada i sa svojim (V) Enetima, po tamošnjoj predaji, osnovao Veneciju“⁵.

Zidine Koštilo

(od lat. castellum = utvrda) s ilirskom gradinom sa tragovima naseljenosti iz antičkog doba. Sa sjeverne strane Bola, a istočno od vrha Vidove gore, u nastavku planinskog vijenca Bolska kruna. Simbol je kontinuiranog života kroz tisućljeća. Namjena objekta je

⁴<https://www.vecernji.hr/lifestyle/posip-stina-2015-proglasen-najboljim-hrvatskim-vinom-na-medunarodnom-vi-nskom-izazovu-u-bourg-u-1074333>

⁵Š., P.: Trojanski junak donio je maslinu na Brač, Slobodna Dalmacija, <http://goo.gl/i77Uem> (20.2.2016)

fortifikacijska, strateški položaj omogućava nadziranje prilika na moru a udaljenost obale daje prednost u slučaju pripreme obrane ili planiranja napuštanja lokacije. Objekt se sastoji od obostrano klesanih kamenih suhozida mjestimično visokih do 3,5 metra. Lokalitet je zaštićen kao nepokretno kulturno dobro i u Registru kulturnih dobara se nalazi pod brojem Z-4930-

Piscina

Rimska nakapnica za vodu u sklopu villae rusticae. U središtu borove šume u bazi rta Zlatnog rata nalazi se rimska cisterna za vodu. Radi se o pravilnoj nadsvođenoj građevini od klesanog kamena obloženog nepropusnom žbukom sa zrcima mljevene opeke. Zidovi su debeli oko 60 cm a cisterna je veličine 6,35x3,10x3 m. Šire područje obuhvaćala je rimska villa rustica (rimsko gospodarstvo) sa antičkim pristaništem brodova na istočnoj strani (Borak). Pronađeni su i nadgrobni spomenici, sarkofag i reljef.

Dominikanski samostan

Nastaje na poluotočiću Glavica. Na istom području 1184. godine spominje se biskupska palača u kojoj je iste godine održano vijeće bračke uprave na temu obnove posjeda benediktinskog samostana u Poveljima. Poluotok je tada bio utvrđen zidom sa sjeverne strane a sa istočne strane nalazio se izvor pitke vode koji je aktivan i dan danas i nalazi se na plaži Martinica pored samostana. 1475. godine gradi se samostan i crkva na temeljima crkve sv. Roka, a crkva u nastajanju, crkva Gospe od milosti postaje predmetom spora jer se ne može utvrditi da li pripada Boljanima ili dominikancima. Samostanski muzej sadrži vrijedne eksponate a najviše pozornosti privlači Tintorettova Madona s djetetom i svecima. Vrijedne su i slike Tripa Kokolje te oslikani strop istog autora. U muzeju se nalazi interesantna numizmatička zbirka, zbirka pomorske arheologije, zbirka misnog ruha i bogata arhivska građa, lapidarij sa rimskom stelom i reljefom Neptuna i ostacima iz Zmajeve špilje.

Crkva sv. Ivana i Teodora

Na poluotočiću Glavici na nasipu u temeljima predromaničke crkve sv. Ivana i Tudora pronađen je sklop kasnoantičkih građevina, a pročelje današnje crkve podignuto je na zidu prostorije iz VI. Stoljeća. Prostorija sadrži još jednu manju prostoriju sa bačvastim svodom. Na svodu prostorije pronađene su izvrsno očuvane freske iz VI. stoljeća.

Gotički ljetnikovac

Građevina značajne stilske arhitekture sagrađena u gotičkom stilu krajem XV. stoljeća i početkom XVI. Stoljeća. Ističe se lukovima prozora sa kamenim biforama, unutrašnjim stubištem i kamenom ogradom. Originalni vlasnici nisu poznati ali je poznato da je 1910. godine Ribarska zadruga građevinu snizila, preuredila i sačuvala od rušenja. Kasnije se u zgradi nalazila uprava poduzeća Zlatni rat a kasnije čitaonica, odnosno današnja knjižnica.

Kaštil

Objekt se nalazi u središtu naselja na samoj obali a datira iz 17. stoljeća. Izvorna namjena je fortifikacijska pa je tako na južnoj strani očuvan i oblik visoke kule sa dvojnim prozorima. Na glavnom pročelju se nalaze otvori sa renesansno - baroknim profilacijama. Radi se o pojedinačnom nepokretnom kulturnom dobru pod

Galerija Dešković

oznakom RST-0231-1964. Moderna namjena objekta je pružanje ugostiteljskih usluga.

Renesansno - barokna palača nalazi se na bolskoj rivi. Inače se ne radi o velikom prostoru ali zbog bogatstva fundusa iznimno je interesantna posjetiteljima i poznavateljima umjetnosti. Galerija obiluje motivima karakterističnima za Mediteran a 1986. je imala 380 eksponata. Mnogo djela inspirirana su otokom Bračom, Bolom, Murvicom ili potječu od autora sa tih prostora. Galerija nosi ime po Branislavu Deškoviću, značajnom predstavniku hrvatskog kiparstva koji između ostalog u svojim djelima opaža životinjski pokret i napetost pred akcijom.

Pustinja Stipančići

Smještena na južnim padinama otoka između Murvice i Bola, sa namjenom boravka pobožnih žena. Gradnju počinje svećenik Juraj Dubravčić iz Nerežišća. Građevinski sklop sastoji se od jednokatnica prislonjenih na živu stijenu sa crkvicom posvećenom Rođenju Blažene Djevice Marije i Svetom Kuzmi i Damjanu. Pročelje crkvice okrenuto je prema Zmajevoj špilji a na nadvratniku se nalazi natpis sa godinom 1477. Navodi se u Registru kulturnih dobara kao nepokretno kulturno dobro pod brojem Z-4999 klasifikacije "sakralna graditeljska baština".

Pustinja Silvio

Grade Juraj i Pavao Silvio Dubravčić iz Nerežišća za smještanje pobožnih žena picokara. Nalazi se zapadno od Zmajeve špilje a danas predstavlja sklop ruševina. Sa Zmajevom špiljom se u Registru kulturnih dobara nalazi kao nepokretno kulturno dobro pod oznakom Z-4784. Klasifikacija je također "sakralna građevina".

Pustinjska zajednica Dračeva luka

Građevinski sklop kuća i crkve sagrađeni su kao pustinjački stan poljičkih glagoljaša. Crkva sadrži renesansne ukrasne elemente a stambeni dio sadrži tragove gotičkog oblikovanja. U blizini se nalazi i samostan Dutić kojemu je začetnik splitski svećenik Marin de Capitaneis koji se zaželio samoće te sa svojom sestrom i nećakinjom preselio na područje pustinje. Obrađivao je zemlju i napravio temelje prebivališta. Nećakinja je nakon smrti svećenika i svoje majke dovršila kuće i u njih primila druge djevice koje su prihvatile pustinjački stil života.

3.4.3. Prirodni resursi

U nastavku donosimo prijedlog zaštićenih dijelova prirode, kao i onih područja kojima je tek potrebna zaštita. Zaštita ne podrazumijeva turističku eksploataciju, već informirano i promišljeno upravljanje.

Tablica 26 | Područja zaštićenih dijelova prirode

RB	Naziv prema aktu	Naziv	Broj registra	Godina proglašenja	Kategorija zaštite
1	Vidova gora na otoku Braču	VIDOVA GORA	265	1970.	Značajni krajobraz
2	Dolina Blaca	DOLINA BLACA	360	1986.	Značajni krajobraz
3	Zlatni rat na Braču	ZLATNI RAT	147	1965.	Značajni krajobraz

IZVOR | *Izmjena i dopuna Prostornog plana Splitsko-dalmatinske županije, 2019.*

Tablica 27 | Područja predložena za zaštitu

RB	Naziv predloženog dijela prirode - lokalitet	Prijedlog za kategorizaciju
1	Podkaštilje	Značajni krajobraz
2	Akvatorij Zlatnog rata	Značajni krajobraz

IZVOR | *Izmjena i dopuna Prostornog plana Splitsko-dalmatinske županije, 2019.*

U tekstu koji slijedi izdvojili smo i pobliže predstavili značajne prirode resurse općine Bol, uz napomenu kako lista svakako nije iscrpljujuća.

Zlatni rat

Vjerojatno je najpoznatiji brački turistički resurs. Ova plaža proteže se na području od Pakline do rta Borak i ceste za Murvicu, u općini Bol. Nosi titulu zaštićenog geomorfološkog spomenika, od 1965. godine. Ukupna dužina plaže, odnosno rta, iznosi oko 400 metara⁶, a sam vrh plaže mijenja se sukladno strujanju morskih struja. Uz Zlatni rat veže se i legenda o kamenu sreće koji je zapravo simbioza školjke i kamena, a koju je moguće pronaći među kamenčićima na plaži.

Vidova gora

Najviše brdo i najviši vrh na jadranskim otocima. 1973. godine proglašena je značajnim krajobrazom, ukupne površine od 1880 hektara (Gjurašin, 2000). Teritorijalno pripada trima općinama – Postirima, Bolu i Nerežišćima. Omiljeno je izletište, ali i ispaša za mnoge lokalne pastire koje se još uvijek bavi stočarstvom na tradicionalan način.

Pustinja Blaca

Prostire se na pedeset i šest hektara, na području Dragovoda sve do uvale Blaca. U sklopu pustinje, koja se tako naziva radi oskudnosti prirodnih i ostalih resursa, nalazi se samostan koji se sastoji od crkve

⁶ Strategija razvoja Općine Bol od 2014. do 2020. godine, <http://goo.gl/QBXNvW> (13.12.2022.)

iz sedamnaestog stoljeća, stambenih i gospodarskih zgrada, te zvjezdarnice i biblioteke. Samostan je izgrađen pred samom špiljom "Ljubitovicom" ispod okomite stijene (Damjanović, 2012). Neko je vrijeme u povijesti ovo bila glavna škola kojoj su gravitirala mala okolna sela. U samostanu se čuva drugi najveći teleskop u Europi, no nije u upotrebi.

3.5. Utjecaj pandemije koronavirusa na turizam

Zbivanja vezana uz koronavirus znatno su utjecala na rad pojedinih djelatnosti što je uzrokovalo ukupni pad gospodarske aktivnosti, a time i pad aktivnosti posjetitelja. U 2020. godini došlo je do snažnoj poremećaja svih dijelova društvenog i gospodarskog života zbog čega dvije pandemijske godine, 2020. i 2021., predstavljaju značajan odmak od uobičajenog prosjeka te turističke pokazatelje iz tih godina valja promatrati s rezervom, ali razumijevajući njihov kontekst. Primjerice, jednom kad su napokon mogli putovati, gdje su turisti išli? Zašto baš tamo? Što su tamo radili, kakav su smještaj birali, koliko su trošili - više ili manje nego što je uobičajeno? Sve su ovo pitanja na koja različita istraživanja i analize nastoje odgovoriti, a odgovor je ključan za razumijevanje suvremenih turističkih trendova koji su kreirani pod velikim utjecajem tektonskim promjena koje je izazvala pandemija.

U prvom kvartalu 2021. razlog za putovanje u inozemstvo, za veliki dio emitivnih tržišta koja gravitiraju Hrvatskoj, činili su posjeti prijateljima i rodbini, što je odraz lockdown politike i poremećaja na društveno gospodarskom polju. U konteksti Velike Britanije, gdje je udio takvih putovanja veći od 70%, snažan poticaj ovakvom smjeru događaja je i Brexit koji je sam po sebi djelovao destabilizirajuće na većinu sektora, a posebno na turizam. Daljnje posljedice vidjele su se i u smanjenju budžeta predviđenog za potrošnju na putovanju.

Posjetitelji Hrvatsku uglavnom percipiraju kao skuplju od mediteranskog prosjeka (Španjolska, Grčka, Malta, Cipar) ali unatoč tome predstavlja dobar omjer dobivene vrijednosti za novac. Poznata je kao zemlja prekrasnog krajolika i otoka, a raste i percepcija kao raznolike destinacije sa bogatom kulturnom, prirodnom i gastronomskom baštinom. Upravo su to sve dominantniji motivi dolaska, nakon pandemije. Posjetitelji žele nove doživljaje, aktivnost, istraživanje, sve kao posljedicu dugotrajnih, a ograničavajućih epidemioloških mjera.

Pandemija je imala veliki, negativni, utjecaj i na organizaciju putovanja - različita ograničenja kako u zemlji posjetitelja, tako i u zemlji domaćina, onemogućili su turoperatorima organizaciju u predviđenim kapacitetima, a ponegdje i potpuno blokirali pružanje usluga, zbog čega su, primjerice aviokompanije, zabilježile značajne gubitke.

Unatoč svim zbivanjima, želja za putovanjima se nije smanjila, dapače, može se argumentirati kako se ona samo povećala. Prema nekim istraživanjima turističkog tržišta, pandemija je kod

određenog broja ispitanika povećala važnost putovanja, a dio turista je rekao kako će potrošiti i više nego prethodnih godina, što se naziva „catch-up“ fenomenom.

Također, jedna od važnih odrednica turističkog tržišta nakon pandemije koronavirusa jest i određeni umor od pandemije i mjere protiv širenja pandemije, koji je utjecao na kratkoročno donošenje odluka o realizaciji kratkih odmora u geografski bliskim destinacijama, koje upravo zbog svoje geografske blizine omogućuju dolazak u najsigurnijem prijevoznom sredstvu, odnosno, osobnim automobilom. Zbog toga mnoga emitivna tržišta odakle dolaze gosti u općinu Bol bilježe porast udjela vlastitih destinacija u ukupnom broju najposjećenijih destinacija tijekom ove dvije godine.

4 | ANALIZA FINANCIJSKOG STANJA

Analiza postojećeg financijskog stanja Turističke zajednice Općine Bol podrazumijeva proces skupljanja, upoznavanja, provjeravanja i interpretiranja financijskih podataka temeljem koje će se odrediti financijsko usmjerenje i ista će biti temelj za identifikaciju budućih potencijalnih projekata i investicija, u drugoj fazi postupaka vezanih uz analizu poslovanja i turističkog razvoja općine Bol.

Kako bi se stekao opći uvid u stanje stvari, održan je niz sastanaka s direktorom Turističke zajednice Općine Bol.

Prilikom analize financijskih pokazatelja poslovanja Turističke zajednice Općine Bol utvrđeno je više različitih neusklađenosti, koje otežavaju kontrolu financija i pripadajuće dokumentacije. U fazi izrade rebalansa proračuna utvrđeno je kako računovodstveno nisu evidentirana „mjesto troška“ koja povezuju aktivnosti u financijskom planu, a kontnim planom unutar bilance te se iz istog razloga ne može napraviti kontrola stvarnog izvršenja. Nadalje, troškovi nisu fizički označavani, oznakom aktivnosti na koju se odnose, na način koji bi omogućio kontrolu i pregled troškova. Ovo označavanje je inače uobičajena praksa u računovodstvu turističkih zajednica, posebice onih koji provode različite projekte i programe, a koje žele, a često i moraju, izdvojiti i samostalno kontrolirati radi izvještavanja prema donatorima.

U tablici koja slijedi vidi se rebalans financijskog plana za 2022. godinu, razrađen sukladno standardima računovodstva turističkih zajednica.

Tablica 28 | Rebalans financijskog plana TZO Bol u 2022.

	PRIHODI	Plan 2022.	Rebalans 2022.	Realizacija 2022.	udio %	indeks
1	Izvorni prihodi	1.980.000,00	2.030.000,00	1.950.515,00	98,82	0,96
1.1	Turistička pristojba	1.800.000,00	1.700.000,00	1.633.516,00	82,76	0,96
1.2	Članarina	180.000,00	330.000,00	316.999,00	16,06	0,96
2	Prihodi iz proračuna općine/grada/županije i državnog proračuna	-	-	-	0,00	
3	Prihodi od sustava turističkih zajednica	20.000,00	20.820,00	20.820,00	1,05	1,00
4	Prihodi iz EU fondova	-	-	-	0,00	
5	Prihodi od gospodarske djelatnosti	-	-	-	0,00	
6	Preneseni prihod iz prethodne godine	-	-	-	0,00	
7	Ostali prihodi	0	2.555,00	2.555,00	0,13	1,00
	SVEUKUPNO PRIHODI	2.000.000,00	2.053.375,00	1.973.890,00	100	

	AKTIVNOSTI	Plan 2022.	Rebalans 2022.	Realizacija 2022.	udio %	indeks
1	ISTRAŽIVANJE I STRATEŠKO PLANIRANJE	20.000,00	20.000,00	20.000,00	1,85	1
1.1	Izrada strateških /operativnih / komunikacijskih / akcijskih dokumenata	-	20.000,00	20.000,00		1
1.2	Istraživanje i analiza tržišta	-	-	-		
1.3	Mjerenje učinkovitosti promotivnih aktivnosti	20.000,00	-	-	0,00	
2	RAZVOJ TURISTIČKOG PROIZVODA	380.000,00	245.000,00	244.067,00	22,60	0,99
2.1	Identifikacija i vrednovanje resursa te strukturiranje turističkih proizvoda	-	-	-		
2.2	Sustavi označavanja kvalitete turističkog proizvoda	-	-	-		
2.3	Podrška razvoju turističkih događanja	380.000,00	245.000,00	244.067,00		0,99
2.4	Turistička infrastruktura	-	-	-		
2.5	Podrška turističkoj industriji	-	-	-		
3	KOMUNIKACIJA I OGLAŠAVANJE	630.000,00	238.000,00	236.673,00	21,92	0,994
3.1	Definiranje <i>branding</i> sustava i <i>brand</i> arhitekture	-	-	-		
3.2	Oglašavanje destinacijskog branda, turističke ponude i proizvoda	330.000,00	178.000,00	177.337,00		0,99
3.3	Odnosi s javnošću: globalni i domaći PR	-	-	-		
3.4	Marketinške i poslovne suradnje	-	-	-		
3.5	Sajmovi, posebne prezentacije i poslovne radionice	80.000,00	-	-		
3.6	Suradnja s organizatorima putovanja	30.000,00	-	-		
3.7	Kreiranje promotivnog materijala	50.000,00	60.000,00	59.336,00		0,98
3.8	Internetske stranice	87.000,00	-	-		
3.9	Kreiranje i upravljanje bazama turističkih podataka	23.000,00	-	-		
3.10	Turističko - informativne aktivnosti	30.000,00	-	-		
4	DESTINACIJSKI MENADŽMENT	130.000,00	-	-	0,00	
4.1	Turistički informacijski sustavi i aplikacije /eVisitor	10.000,00	-	-		
4.2	Stručni skupovi i edukacije	50.000,00	-	-		
4.3	Koordinacija i nadzor					
4.4	Upravljanje kvalitetom u destinaciji	40.000,00	-	-		
4.5	Poticanje na očuvanje i uređenje okoliša	30.000,00	-	-		
5	ČLANSTVO U STRUKOVNIM ORGANIZACIJAMA	20.000,00	100,00	100,00	0,01	1

5.1	Međunarodne strukovne i sl. organizacije	10.000,00	-	-	
5.2	Domaće strukovne i sl. organizacije	10.000,00	100,00	100,00	1
6	ADMINISTRATIVNI POSLOVI	670.000,00	689.000,00	579.048,00	53,62
6.1	Plaće	560.000,00	550.000,00	448.844,00	0,81
6.2	Materijalni troškovi	100.000,00	100.000,00	94.023,00	0,94
6.3	Reprezentacija	10.000,00	39.000,00	36.181,00	0,92
6.4	Troškovi poslovanja mreže predstavništava/ ispostava	-	-	-	
7	REZERVA	100.000,00	-	-	
8	POKRIVANJE MANJKA PRIHODA IZ PRETHODNE GODINE				
	SVEUKUPNO 1	1.950.000,00	1.192.100,00	1.079.888,00	100
9	FONDOVI - posebne namjene	0	0	0	
	Fond za turističke zajednice na turistički nedovoljno razvijenim područjima i kontinentu				
	Fond za projekte udruženih turističkih zajednica				
	SVEUKUPNO 2	0	0	0	
TOTAL	SVEUKUPNO 1+ SVEUKUPNO 2	1.950.000,00	1.192.100,00	1.079.888,00	

IZVOR | Turistička zajednica Općine Bol, 2022

Pri analizi i razumijevanju aktivnosti, odnosno rashoda Turističke zajednice Općine bol utvrdili smo određene poteškoće. Naime, zbog načina bilježenja troškova nije bilo moguće jasno razlučiti na što se pojedine stavke iz gornje tablice odnose. Primjerice, došlo je do značajnog povećanja troškova reprezentacije u odnosu na planirano, no ovdje se radi o knjiženju troškova pojedinih manifestacija kao troškova reprezentacije, što sasvim sigurno daje ako ne pogrešan, onda barem nepotpun uvid u troškove turističke zajednice.

Poteškoću pri analizi financijske dokumentacije predstavlja i činjenica kako sama dokumentacija (a ovo se odnosi na različitu dokumentaciju vezanu za poslovanje turističke zajednice, ne samo onu koja se odnosi na financijsko poslovanje) nije sistematski arhivirana na način koji omogućava utvrđivanje metode izrade proračuna turističke zajednice za 2022. godinu, zbog čega nije bilo jasnog temelja za izradu rebalansa proračuna. Prema dostupnim informacijama, dokumentacija je vođena ručno, no ni kao takva nije bila dostupna u uredu turističke zajednice niti je dostupna u trenutku izrade ovog izvješća. Nastavno na to, bitno je napomenuti i to da službena primopredaja dokumentacije nije izvršena po promjeni direktora turističke zajednice.

Uzimajući sve navedeno u obzir, rebalans proračuna Turističke zajednice Općine Bol napravljen je temeljem jedinog službenog i zakonskog dokumenta kojeg TZO Bol posjeduje, a to je bilanca. Svaka stavka aktivnosti vezana je s kontom u bilanci te u tablici rebalansa 2022 u trećem listu dodana je tablica naziva „Bilanca poveznica s kontima“ te su u istoj navedena konta i iznosi, povezani s aktivnostima. Stanje je usklađeno sa stanjem bilance zaprimljene datuma 23.11. 2022. S obzirom na zatečeno stanje, koje nije dozvoljavalo jednostavno, u skladu sa zakonom, usklađivanje proračuna i izradu rebalansa, sam rebalans izrađen je vodeći se višegodišnjim iskustvom u računovodstvenom praćenju javnim institucija, ustanova, neprofitnih organizacija i drugih poslovnih subjekata. Kako bi se utvrdila ispravnost takvog postupka, a opet uzimajući u obzir kako temelji za izradu rebalansa nisu bili valjani, a ni dostupni, kontaktirane su nadležne institucije te u njima nadležne osobe - Jurana Batovanja koja je zadužena za izradu financijskih planova i rebalansa za Turističku zajednicu Splitsko Dalmatinske županije, Ivana Vladović, direktorica Turističke zajednice Splitsko Dalmatinske županije, Maja Vidović, načelnica sektora za turističke zajednice pri Ministarstvu turizma. Sam rebalans predstavljen je turističkom vijeću te je kao takav usvojen.

U tablici koja slijedi donosimo također usvojeni financijski plan Turističke zajednice Općine Bol za 2023. godinu, koji je osim u kunama, izražen i u eurima. Financijski plan izrađen je temeljem važećih metodoloških uputa Ministarstva turizma. Ovdje napominjemo kako je u odnosu na usvojeni financijski plan jedina razlika u tome što je, radi lakše usporedbe i razumijevanja, dodan stupac plana za 2022.

Tablica 29 | Financijski plan TZO Bol za 2023. godinu

PRIHODI		Plan za 2023. (HRK)	Plan za 2023. (EUR)	udio %
1	Izvorni prihodi	2.100.000,00	278.717,90	85,71
1.1	Turistička pristojba	1.900.000,00	252.173,34	77,55
1.2	Članarina	200.000,00	26.544,56	8,16
2	Prihodi iz proračuna općine/grada/županije i državnog proračuna			
3	Prihodi od sustava turističkih zajednica	50.000,00	6.636,14	2,04
4	Prihodi iz EU fondova	300.000,00	39.816,84	12,24
5	Prihodi od gospodarske djelatnosti			
6	Preneseni prihod iz prethodne godine			
7	Ostali prihodi			
	SVEUKUPNO	2.450.000,00	325.170,88	100,00
AKTIVNOSTI		Plan za 2023. (HRK)	Plan za 2023. (EUR)	udio %
1	ISTRAŽIVANJE I STRATEŠKO PLANIRANJE	70.000,00	9.290,60	2,86

1.1	Izrada strateških / operativnih / komunikacijskih / akcijskih dokumenata	50.000,00	6.636,14	2,04
1.2	Istraživanje i analiza tržišta	20.000,00	2.654,46	0,82
1.3	Mjerenje učinkovitosti promotivnih aktivnosti	0,00	0,00	0,00
2	RAZVOJ TURISTIČKOG PROIZVODA	898.000,00	119.185,08	36,65
2.1	Identifikacija i vrednovanje resursa te strukturiranje turističkih proizvoda	20.000,00	2.654,46	0,82
2.2	Sustavi označavanja kvalitete turističkog proizvoda	20.000,00	2.654,46	0,82
2.3	Podrška razvoju turističkih događanja	498.000,00	66.095,96	20,33
2.4	Turistička infrastruktura	360.000,00	47.780,21	14,69
2.5	Podrška turističkoj industriji	0,00	0,00	0,00
3	KOMUNIKACIJA I OGLAŠAVANJE	392.000,00	52.027,34	16,00
3.1	Sajmovi, posebne prezentacije i poslovne radionice	124.000,00	16.457,63	5,06
3.2	Suradnja s organizatorima putovanja	15.000,00	1.990,84	0,61
3.3	Kreiranje promotivnog materijala	180.000,00	23.890,11	7,35
3.4	Internetske stranice	33.000,00	4.379,85	1,35
3.5	Kreiranje i upravljanje bazama turističkih podataka	20.000,00	2.654,46	0,82
3.6	Turističko - informativne aktivnosti	20.000,00	2.654,46	0,82
3.7	Oglašavanje turističke ponude i proizvoda	0,00	0,00	0,00
4	DESTINACIJSKI MENADŽMENT	110.000,00	14.599,51	4,49
4.1	Turistički informacijski sustavi i aplikacije /eVisitor	10.000,00	1.327,23	0,41
4.2	Edukacija i stručni skupovi	50.000,00	6.636,14	2,04
4.3	Upravljanje kvalitetom u destinaciji	20.000,00	2.654,46	0,82
4.4	Poticanje na očuvanje i uređenje okoliša	30.000,00	3.981,68	1,22
5	ČLANSTVO U STRUKOVNIM ORGANIZACIJAMA	0,00	0,00	0,00
5.1	Međunarodne strukovne i sl. organizacije	0,00	0,00	0,00
5.2	Domaće strukovne i sl. organizacije	0,00	0,00	0,00
6	ADMINISTRATIVNI POSLOVI	880.000,00	116.796,07	35,92
6.1	Plaće	750.000,00	99.542,11	30,61
6.2	Materijalni troškovi	120.000,00	15.926,74	4,90
6.3	Reprezentacija	10.000,00	1.327,23	0,41
7	REZERVA	100.000,00	13.272,28	4,08
8	POKRIVANJE MANJKA PRIHODA IZ PRETHODNE GODINE	0,00	0,00	0,00
	SVEUKUPNO	2.450.000,00	325.170,88	100,00

IZVOR | Turistička zajednica Općine Bol, 2022

Najviše prihoda, naravno, Turistička zajednica Općine Bol ostvaruje od boravišne pristojbe. Obveza plaćanja boravišne pristojbe propisana je Zakonom o boravišnoj pristojbi koji uređuje i način utvrđivanja visine boravišne pristojbe. Boravišnu pristojbu plaćaju:

- × osobe koje u turističkoj općini ili gradu u kojem nemaju prebivalište koriste uslugu smještaja u smještajnom objektu u kojem se obavlja ugostiteljska djelatnost
- × osobe koje pružaju usluge smještaja u domaćinstvu ili Obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu
- × vlasnik kuće ili stana za odmor u turističkoj općini ili gradu, koji nije smještajni objekt u smislu Zakona, za sebe i sve osobe koje noće u toj kući ili stanu u razdoblju glavne sezone
- × vlasnik plovila koje nije plovni objekt nautičkog turizma u smislu Zakona, za sebe i sve osobe koje noće na tom plovilu u turističke svrhe
- × putnici koji koriste uslugu noćenja na plovnom objektu nautičkog turizma (charter, cruising).

Prihod od turističke pristojbe se sukladno odredbama Zakona o boravišnoj pristojbi (NN 52/19, 32/20, 42/20) raspoređuje na turističku zajednicu pod određenim uvjetima. Od prikupljenih sredstva turističke pristojbe, financijska institucija raspoređuje 3,5% na poseban račun HTZ-a za razvojne projekte i programe kreiranja novih turističkih programa na turistički nedovoljno razvijenim područjima (*Fond za turistički nedovoljno razvijena područja i kontinent*), 2% sredstava na poseban račun HTZ-a za projekte i programe udruženih turističkih zajednica (*Fond za udružene turističke zajednice*) i 1% Hrvatskom crvenom križu. Preostala sredstva raspoređuju se na sljedeći način:

- 1) 65 % sredstava turističkoj zajednici općine ili grada od čega se od 30 % sredstava doznačuje općini ili gradu na području kojih je turistička zajednica osnovana, za poboljšanje uvjeta boravka turista
- 2) 15 % sredstava turističkoj zajednici županije,
- 3) 20 % sredstava Hrvatskoj turističkoj zajednici.

Zakonom o turističkoj pristojbi koji se u cijelosti primjenjuje od 1.1.2020. godine, turističkim zajednicama se više ne uplaćuje dio boravišne pristojbe koji pripada općini kako bi im turističke zajednice ta sredstva prosljedile, nego banka pripadajući dio sredstava izravno uplaćuje na račun općine.

Osim od pristojbe, turistička zajednica prihode ostvaruje i od turističkih članarina. Članarinu uplaćuju pravne i fizičke osoba koje u turističkoj općini imaju svoje sjedište ili podružnicu, pogon, objekt u kojem se pruža usluga i slično, a koji trajno ili sezonski ostvaruju prihod pružanjem ugostiteljskih usluga, usluga u turizmu ili obavljanjem s turizmom neposredno povezanih djelatnosti. Obračun članarine turističkoj zajednici propisan je Zakonom o članarinama u turističkim zajednicama (NN 59/19, 144/20). Od ukupno uplaćenih sredstva članarine, financijska institucija kod koje je otvoren račun, izdvaja 9% sredstava na poseban račun Hrvatske turističke zajednice (*Fond za turistički nedovoljno razvijena područja i kontinent*) i 2% na posebni račun Hrvatske turističke zajednice za projekte i programe udruženih

turističkih zajednica (*Fond za udružene turističke zajednice*). Poreznoj upravi se nadoknađuju troškovi evidencije, obračuna i naplate članarine te dostave podataka, u iznosu 3% od naplaćene članarine. Preostala sredstva dostavljaju se korisnicima prema sljedećem rasporedu:

- 1) 65 % sredstava turističkoj zajednici općine,
- 2) 15 % sredstava turističkoj zajednici županije,
- 3) 20 % sredstava Hrvatskoj turističkoj zajednici.

U odnosu na prethodnu godinu, nekoliko je ključnih promjena u financijskom planu Turističke zajednice Općine Bol. Planom se po prvi puta definiraju prihodi iz fondova Europske unije, u iznos od 300.000,00 HRK. Naime, TZO Bol je pristupila pripremi i razradi projektnog prijedloga koji se odnosi na valorizaciju ribarske i pomorske baštine općine Bol, a nastavno na utvrđene goleme resurse u tom području. Izrađeno je idejno rješenje te je pripremljen troškovnik, a sam projekt TZO Bol planira aplicirati u 2023. godini na natječaj LAGUR-a Brač, u sklopu mjere „Očuvanje, valorizacija i promicanje materijalne i nematerijalne lokalne baštine temeljene na ribarstvu, maloj brodogradnji, marikulturi i životu uz more i na moru”.

Za razliku od prethodnih godina, u 2023. godini TZO Bol planira više pažnje posvetiti strateškom promišljanju razvoja te izradi akcijskih planova, a temeljem provedenih analiza potreba i stavova lokalne zajednice. Za isto planira izdvojiti ukupno 70.000,00 HRK.

Najviše sredstava TZO Bol u 2023. godini planira uložiti u razvoj turističkog proizvoda - ukupno 898.000,00 HRK, a više od pola tog iznosa utrošit će na podršku turističkim događanjima. Ovdje se radi o značajnom povećanju udjela ove vrste troška u odnosu na prethodnu godinu, a visina sredstava te same manifestacije kojima će potpora biti pružena ovisit će u određenom dijelu i o rezultatu analize stavova i potreba lokalne zajednice.

Očekuje se i povećanje troškova plaća zaposlenih u turističkoj zajednici zbog korištenja bolovanja te isplate plaće bivše direktoru šest mjeseci nakon završetka bolovanja. Trenutno, stalno su zaposlene tri osobe, od kojih je jedan direktor, te se tijekom turističke sezone planira otvaranje turističkog info pointa na autobusnom kolodvoru te će u istom biti zaposleni studenti. U strukturi planiranih rashoda u 2023. godini, rashodi za radnike čine 30,61% ukupnog rashoda što je smanjenje u odnosu na 2022 godinu kada su činili 46,13% rashoda. Usporedbe radi, ostvareni rashodi za radnike u 2022. godini iznosili su 45% ukupnih rashoda. Dakle, iako postoji izgledno, i to značajno, povećanje rashoda za zaposlene, ono čini manji udio u ukupnim rashodima turističke zajednice.

Radi lakšeg razumijevanja i usporedbe planiranih prihoda i aktivnosti u protekle dvije godine, u tablici koja slijedi donosimo financijske planove za 2022. i za 2023. godinu. Iz ove tablice jasnije se vide promjene koje donosi novo vodstvo u turističkoj zajednici.

Tablica 30. Usporedba financijskih planova za 2022. i 2023. godinu

PRIHODI		Plan 2022.	Plan 2023.
1	Izvorni prihodi	1.980.000,00	2.100.000,00
1.1	Turistička pristojba	1.800.000,00	1.900.000,00
1.2	Članarina	180.000,00	200.000,00
2	Prihodi iz proračuna općine/grada/županije i državnog proračuna	-	-
3	Prihodi od sustava turističkih zajednica	20.000,00	50.000,00
4	Prihodi iz EU fondova	-	300.000,00
5	Prihodi od gospodarske djelatnosti	-	-
6	Preneseni prihod iz prethodne godine	-	-
7	Ostali prihodi	0	0
	SVEUKUPNO PRIHODI	2.000.000,00	2.450.000,00
AKTIVNOSTI		Plan 2022.	Plan 2023.
1	ISTRAŽIVANJE I STRATEŠKO PLANIRANJE	20.000,00	70.000,00
1.1	Izrada strateških /operativnih / komunikacijskih / akcijskih dokumenata	-	50.000,00
1.2	Istraživanje i analiza tržišta	-	20.000,00
1.3	Mjerenje učinkovitosti promotivnih aktivnosti	20.000,00	0,00
2	RAZVOJ TURISTIČKOG PROIZVODA	380.000,00	898.000,00
2.1	Identifikacija i vrednovanje resursa te strukturiranje turističkih proizvoda	-	20.000,00
2.2	Sustavi označavanja kvalitete turističkog proizvoda	-	20.000,00
2.3	Podrška razvoju turističkih događanja	380.000,00	498.000,00
2.4	Turistička infrastruktura	-	360.000,00
2.5	Podrška turističkoj industriji	-	0,00
3	KOMUNIKACIJA I OGLAŠAVANJE	630.000,00	392.000,00
3.1	Definiranje <i>branding</i> sustava i <i>brend</i> arhitekture	-	-
3.2	Oglašavanje destinacijskog branda, turističke ponude i proizvoda	330.000,00	-
3.3	Odnosi s javnošću: globalni i domaći PR	-	-
3.4	Marketinške i poslovne suradnje	-	-
3.5	Sajmovi, posebne prezentacije i poslovne radionice	80.000,00	124.000,00
3.6	Suradnja s organizatorima putovanja	30.000,00	15.000,00
3.7	Kreiranje promotivnog materijala	50.000,00	180.000,00
3.8	Internetske stranice	87.000,00	33.000,00
3.9	Kreiranje i upravljanje bazama turističkih podataka	23.000,00	20.000,00
3.10	Turističko - informativne aktivnosti	30.000,00	20.000,00
4	DESTINACIJSKI MENADŽMENT	130.000,00	110.000,00
4.1	Turistički informacijski sustavi i aplikacije /eVisitor	10.000,00	10.000,00
4.2	Stručni skupovi i edukacije	50.000,00	50.000,00
4.3	Koordinacija i nadzor	-	-

4.4	Upravljanje kvalitetom u destinaciji	40.000,00	20.000,00
4.5	Poticanje na očuvanje i uređenje okoliša	30.000,00	30.000,00
5	ČLANSTVO U STRUKOVNIM ORGANIZACIJAMA	20.000,00	0,00
5.1	Međunarodne strukovne i sl. organizacije	10.000,00	0,00
5.2	Domaće strukovne i sl. organizacije	10.000,00	0,00
6	ADMINISTRATIVNI POSLOVI	670.000,00	880.000,00
6.1	Plaće	560.000,00	750.000,00
6.2	Materijalni troškovi	100.000,00	120.000,00
6.3	Reprezentacija	10.000,00	10.000,00
6.4	Troškovi poslovanja mreže predstavništava/ ispostava	-	-
7	REZERVA	100.000,00	100.000,00
8	POKRIVANJE MANJKA PRIHODA IZ PRETHODNE GODINE		0,00
	SVEUKUPNO 1	1.950.000,00	2.450.000,00
9	FONDOVI - posebne namjene	0	0
	Fond za turističke zajednice na turistički nedovoljno razvijenim područjima i kontinentu		
	Fond za projekte udruženih turističkih zajednica		
	SVEUKUPNO 2	0	0
TOTAL	SVEUKUPNO 1+ SVEUKUPNO 2	1.950.000,00	2.450.000,00

IZVOR | Poduzetnički centar Aktiva, prema: Turistička zajednica Općine Bol, 2022

U ovom dijelu analize važno je napomenuti i kako je izvršena revizija financijskog poslovanja turističke zajednice te je izrađeno revizorsko izvješće o uvidu u financijske izvještaje za razdoblje koje završava 31. prosinca 2020. godine. Revizija nije ustanovila nikakve probleme u analiziranim dokumentima, a analizirali su BIL-NPF, Izvještaj o prihodima i rashodima za tada završenu godinu na obrascu: PR-RAS-NPF i Bilješke koje su dopuna podataka iz Bilance i Izvještaja o prihodima i rashodima. Revizijom je utvrđeno kako ne postoji nešto što bi "uzrokovalo da povjerujemo kako financijski izvještaji Turističke zajednice općine Bol za 2020. godinu ne pružaju objektivnu i realnu sliku financijskog položaja i poslovanja u skladu sa Zakonom o financijskom poslovanju i računovodstvu neprofitnih organizacija (Narodne novine, br. 121/14)"⁷. Međutim, revizija, kako i sami revizori ističu, ograničenog je spektra jer se obavljaju postupci, koji se prvenstveno sastoje u postavljanju upita zakonskom zastupniku neprofitne organizacije i drugima unutar neprofitne organizacije, prema primjerenosti, i primjenjivanju analitičkih postupaka. Dakle, ne predstavljaju dubinski uvid u način na koji se bilježi i izvještava o financijskom poslovanju turističke zajednice, a sami obavljani postupci u revizijskom uvidu su značajno manji od onih koji se obavljaju u reviziji koja se provodi u skladu

⁷ Kalibović i partneri d.o.o., Izvješće neovisnog revizora o revizijskom uvidu, 2021.

s Međunarodnim revizijskim standardima, zbog čega revizori ne izražavaju revizijsko mišljenje o analiziranim financijskim izvještajima.

Iako su financijska izvješća izrađena u skladu s uvjetima koji se odnose na neprofitne organizacije, ona ne omogućavaju detaljniji uvid u stvarne rashode povezane s pojedinim aktivnostima što otežava razumijevanje tih stvarnih troškova. Primjerice, nije moguće jasno definirati financijsku strukturu pojedinih događaja u organizaciji turističke zajednice jer se troškovi povezani s tim događajem ne bilježe kao da zaista jesu povezani s tim događajem. Ovakav način valja promijeniti ukoliko se planira aplicirati na bilo kakve lokalne, regionalne, nacionalne ili međunarodne natječaje s obzirom da je računovodstveno praćenje projekata na način da se jasno mogu razlučiti troškovi povezani s projektom od ostalih troškova turističke zajednice ključno u uspješnoj provedbi projekta i izvještavanju prema donatorima.

5 | PRIJEDLOG BUDUĆIH KORAKA

U ovoj analizi nismo se dotakli strukture gospodarstvenika na području općine Bol - primjerice, koliko ima ugostiteljskih objekata za noćnu zabavu, koliko ima ponuditelja drugih usluga u turizmu i koje su to. Nismo ulazili u dubinu i analizirali, primjerice, broj, sadržaj i kvalitetu manifestacija, premda one također čine bitan turistički resurs Općine Bol. Nismo se referirali na marketinške planove i akcije TZO Bol (a koje su samo u prethodne dvije godine donijele brojne nagrade turističkoj zajednici). Pitanje razvoja turizma u nekoj destinaciji, a posebno u destinaciji kao što je općina Bol, kompleksno je područje o kojem bismo mogli raspisati barem još tri puta ovoliko stranica. No, kao u svakom pristupu strateškom planiranju, bez obzira radi li se o razvoju turizma ili razvoju jedinice lokalne samouprave ili upravljanju kulturnim dobrima, preferiramo fokus staviti na iskustva i promišljanja ljudi, institucija, organizacija koji naše prijedloge moraju provoditi, a ne na ekstenzivne statističke i deskriptivne analize. U tom smislu, ovaj dokument služi kao temelj za razumijevanje konteksta razvoja turizma u Bolu, a ključni dio za planiranje (budućeg) razvoja tek treba biti izrađen. U njemu će biti riječi o svim ovim prethodno navedenim elementima koji su ovom prilikom isključeni iz analize.

Logičan slijed događaja bio bi, dakle, provesti analizu stavova i potreba lokalne zajednice, u kontekstu razvoja turizma, kako bi se dobila prijeko potrebna povratna informacija o načinu na koji lokalno stanovništvo, ono koje zaista i živi u destinaciji, vidi trenutno i priželjkuje buduće stanje turizma u općini Bol. Takva analiza nužno mora uključivati i lokalne turističke dionike, iz svih sektora - od hotelijerstva, ugostiteljstva, preko sportskih organizacija do kulturnih institucija.

S tim na umu, predlažemo sljedeće korake u provedbi cjelovite analize stanja razvoja turizma i upravljanja turističkim razvojem općine Bol:

IDENTIFICIRATI KLJUČNE DIONIKE	METODA	DEFINIRANJE KLJUČNIH DIONIKA koji će aktivno sudjelovati u svim daljnjim koracima izrade akcijskog plana razvoja turizma. U izradi bilo kakvih razvojnih planova iznimno je važna informacija s terena - u procesu istraživanja, analize, sinteze i izrade samih planova. U svakom tom koraku planiramo uključiti lokalnu zajednicu.
	REZULTAT	Rezultat ove aktivnosti je definirana baza kontakata ključnih dionika u razvoju turizma općine, kako bi se ravnomjerno i ravnopravno uključili u izradu akcijskog plana razvoja turizma.
ODRŽATI TEMATSKÉ	METODA	POLUSTRUKTURIRANI SASTANCI (FOKUS GRUPE) s ključnim dionicima: hotelijerima, privatnim iznajmljivačima, ugostiteljima, pružateljima drugih turističkih usluga. U fokusnoj grupi očekujemo sudjelovanje od 6 do 12 sudionika

FOKUS GRUPE	REZULTAT	kako bi grupa bila dovoljno mala da omogući svakom sudioniku mogućnost iznošenja stavova i mišljenja, a ipak dovoljno velika da bi se mogla razviti određena grupna dinamika. Rezultat ovih sastanaka je detaljno izvješće o provedenim sastancima s pregledom ključnih problematičnih točaka turističkog razvoja s poveznicom na lokalni kontekst te popis prijedloga za unapređenje turističkog razvoja s označenim prioritetima.
ISPITATI JAVNO MIJENJE	METODA	ANKETNI UPITNICI za sve turističke dionike, ali i opću javnost. Ispitivanje javnog mijenja provodi se online i offline metodama, tijekom definiranog perioda vremena.
	REZULTAT	Rezultat ove aktivnosti je izvješće o provedenom istraživanju s pregledom strukture ispitanika, ocjenom stanja razvoja turizma na području općine kroz više parametara, pregledom ključnih stavova o budućem razvoju turizma na području općine kao i potreba turističkih dionika, kao i popisom prijedloga za unapređenje turističkog razvoja, s označenim prioritetima.
IZRADITI AKCIJSKI PLAN RAZVOJA	METODA	IZRADA I REVIZIJA AKCIJSKOG PLANA TURISTIČKOG RAZVOJA , sinteza svih podataka prikupljenih putem fokus grupa i anketnog upitnika, izrada akcijskog plana, definicija konkretnih pokazatelja uspješnosti.
	REZULTAT	Rezultat je popis projekata i aktivnosti koje je potrebno poduzeti kako bi se unaprijedio turistički razvoj, usklađenih s relevantnim razvojnim dokumentima višeg ranga, a radi uspješnije prijave na različite potencijalne natječaje.
PREZENTIRATI PRIJEDLOGE JAVNOSTI	METODA	PREDSTAVLJANJE PROVEDENIH ANALIZA I AKCIJSKOG PLANA naručitelju i javnosti te dorada sukladno zaprimljenim sugestijama i mogućnostima.
	REZULTAT	Rezultat je usvojen akcijski plan, spreman za početak rada na implementaciji predloženih rješenja i aplikaciju na natječaje.

6 | ZAKLJUČAK

Nadolazeća godina u mnogočemu će biti testna za Turističku zajednicu Općine Bol - smjena na čelu organizacije nakon mnogo godina sa sobom neminovno povlači i djelomičnu ili potpunu reorganizaciju poslovanja. Da bi ta reorganizacija poslovanja bila smisljena, provedene su određene analize, s ciljem utvrđivanja zatečenog stanja.

Turistički pokazatelji ukazuju na oporavak Općine Bol od dvije pandemijske godine te se broj dolazaka i noćenja približava brojkama koje je Bol navikao ostvarivati, a prije početka pandemije. No, upravo je period pandemije bio idealno vrijeme za analizu i revalorizaciju načina na koji se Bol turistički pozicionira te potencijalnu promjenu te pozicije. To bi podrazumijevalo detaljnu unutarnju i vanjsku analizu, ekstenzivne fokus grupe, istraživanje zadovoljstva i potreba posjetitelja i drugo, a kako bi se destinacija bolje pripremila za tržište nakon završetka pandemije, razumijevajući promjene koje je ona izazvala, u različitim sektorima. Analiza koja je predstavljena u ovom dokumentu mogla je (a možda i trebala) biti poduzeta i ranije, da je za to postojao interes, ali i svijest o važnosti razumijevanja suvremenih promjena na turističkom tržištu, kao i posljedicama zadržavanja postojećeg stanja.

Analiza, u ovoj fazi primarno statističkih podataka, pokazala je značajan udio objekata u domaćinstvu u ukupnim smještajnim kapacitetima na području općine Bol, u odnosu na smještajne kapacitete u hotelima. Čak 12,6% ukupnog stanovništva prihod ostvaruje samo od imovine (dohodak od najma, zakupa, iznajmljivanja stanova soba i postelja putnicima i turistima te imovinskih prava), a većina gospodarskih subjekata bavi se turizmom i s turizmom povezanim djelatnostima. Većina smještajnih kapaciteta na području općine Bol ima kategorizaciju od tri zvjezdice. To znači, ponavljamo još jednom, da Bol ne može očekivati promjenu strukture gostiju i prateće povećanje prihoda ukoliko prethodno ne uloži u povećanje kvalitete vlastitih smještajnih kapaciteta koje će rezultirati povećanjem kategorizacije, a onda i privlačenjem gostiju bolje platežne moći. Ne može očekivati ni značajniji gospodarski razvoj ukoliko se ne pobrine za problem apartmanizacije koja ne stvara radna mjesta ni dodatne sadržaje u destinaciji, ali značajno opterećuje čitav sustav.

Turistička zajednica kao organizacija kojoj je zadatak da usmjerava turistički razvoj kroz razvoj proizvoda, informiranje i istraživanje te podršku, dijeljenje informacija, suradnju i drugo, mora također biti dobro organizirana te sposobna svoje zadaće izvršavati. Ovo se primarno odnosi na dobro planiranje i upravljanje kako financijskim, tako i organizacijskim, ljudskim kapacitetima. Ovom je analizom utvrđeno da dosadašnji način funkcioniranja ureda Turističke zajednice nije bio optimalan niti je omogućavao jednostavnu i redovitu kontrolu poslovanja, zaduženja i obaveza turističke zajednice.

Pred novim vodstvom Turističke zajednice Općine Bol, dakle, izazovno je razdoblje koje će uspjehom polučiti samo ukoliko bude utemeljeno u razumijevanju polazišne točke, kao i one na koju se želi stići. Ova analiza tek je prvi korak u pravom smjeru.

7 | PRILOZI

7.1. Popis tablica

Tablica 1 Dinamika stanovništva otoka Brača	2
Tablica 2 Godišnje migracije stanovnika u općini Bol u periodu od 2017. do 2020.	4
Tablica 3 Kontingent stanovništva općine Bol prema popisu iz 2021. godine	4
Tablica 4 Stambene jedinice na području općine Bol prema namjeni korištenja	5
Tablica 5 Stambene jedinice na području općine Bol i instalacije u njima	5
Tablica 6 Udio radno sposobnog stanovništva	6
Tablica 7 Distribucija broja stanovnika općine Bol prema položaju u zaposlenju	8
Tablica 8 Stanovništvo općine Bol prema završenom stupnju obrazovanja	8
Tablica 9 Broj nezaposlenih u općini Bol prema trajanju nezaposlenosti	11
Tablica 10 Distribucija nezaposlenih osoba u općini Bol prijavljenih na HZZ	11
Tablica 11 Vrste i broj smještajnih kapaciteta	14
Tablica 12 Smještajni kapaciteti po kategorizaciji	15
Tablica 13 Smještajni kapaciteti, dolasci i noćenja turista u općine Bol u 2021.	16
Tablica 14 Popunjenost smještajnih kapaciteta	17
Tablica 15 Dolasci turista u općini Bol u proteklih 10 godina	18
Tablica 16 Noćenja turista u općini Bol u proteklih 10 godina	19
Tablica 17 Duljina boravka turista na području općine Bol	19
Tablica 18 Broj dolazaka i noćenja od siječnja do listopada 2022. godine u odnosu na broj dolazaka i noćenja u istom razdoblju 2021. godine	20
Tablica 19 Dolasci i noćenja stranih turista u 2021. i 2022. po zemlji porijekla	20
Tablica 20 Dobna struktura posjetitelja općine Bol	26
Tablica 21 Promet na Aerodromu Brač	27
Tablica 22 Promet putnika na katamaranskoj liniji	29
Tablica 23 Pregled lokacija I. faze Studije sidrišta	30
Tablica 24 Popis cikloturističkih staza na području općine Bol	30
Tablica 25 Popis kulturnih dobara na području općine Bol	31
Tablica 26 Područja zaštićenih dijelova prirode	36
Tablica 27 Područja predložena za zaštitu	36
Tablica 28 Rebalans financijskog plana TZO Bol u 2022.	39
Tablica 29 Financijski plan TZO Bol za 2023. godinu s usporedbom s planom 2022.	42
Tablica 30. Usporedba financijskih planova za 2022. i 2023. godinu	46

7.2. Popis grafikona

Grafikon 1 Kretanje broja stanovnika u općini Bol 1867-2021	3
Grafikon 2 Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu	7
Grafikon 3 Zaposleni u općini Bol prema vrsti zanimanja	9
Grafikon 4 Stanovništvo općine Bol prema glavnim izvorima sredstava za život i spolu	10
Grafikon 5 Obrti na području Bola	12
Grafikon 6 Smještajni objekti na području Bola prema kategorizaciji	16
Grafikon 7 Putnici na aerodromu Brač, kroz godine	28
Grafikon 8 Broj operacija zrakoplova na aerodromu Brač, kroz godine	29

8 | LITERATURA

STRUČNI ČLANCI

1. MCKERCHER, B., DUCROS, H.: **Cultural tourism; The partnership between tourism and cultural heritage management**, The Haworth Hospitality Press, New York, 2002.
2. DAMJANOVIĆ, J.: **Ispod stijene pustinja**, Informatica Museologica, 2012, Vol. 42, No. 1-4
3. ČAVLEK, N., BARTOLUCI, M., PREBEŽAC, D., KESAR, O. i suradnici: **Turizam – ekonomske osnove i organizacijski sustav**, Školska knjiga, Zagreb, 2011.
4. ČRNJAR, M.: **Ekonomika i politika zaštite okoliša**, Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2002
5. FABIJANOVIĆ, Đ.: **Novija demografska obilježja otoka Brača**, Brački zbornik br. 19, 1997., Brački zbornik d.o.o, str. 203-230
6. GJURAŠIN, H.: **The Church of St. Vid at Mount Vidova Gora**, Starohrvatska prosvjeta, 2000, Vol. III, No. 27, str. 89-94
7. KURTOVIĆ MRČELIĆ, J. et al (2019) **Studija sidrišta splitsko dalmatinske županije: I. i II. faza — podloga za Prostorni plan Splitsko-dalmatinske županije**, Splitsko - dalmatinska županija, Javna ustanova More i krš
8. MUŽIĆ, I.: **Reljef u Zmajevoj špilji na Braču**, Crkva u svijetu, 1987., Vol. 22, No. 2.
9. PARICA, M.: **Nekoliko primjera lučkih instalacija antičkih kamenoloma na dalmatinskim otocima**, Histria Aniqua 2012, Vol. 21, str. 34-353

ONLINE IZVORI PODATAKA

1. **Državni zavod za statistiku**, www.dzs.hr, datum pristupa: 14.11.2022.
2. **Hrvatski zavod za zapošljavanje**, www.hzz.hr, datum pristupa: 21.11.2022.
3. **Obrtni registar**, <http://www.portor.hr/> datum pristupa: 23.11.2022.
4. **Registar kulturnih dobara**, Ministarstvo kulture, dostupno na: www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212, datum pristupa 15.11.2022
5. **Turistička zajednica Splitsko-dalmatinske županije**, Turistički promet u 2022. godini/Listopad 2022, dostupno na: www.dalmatia.hr/hr/statistike, datum pristupa: 25.11.2022
6. **Airport Brač**, dostupno na: <https://www.airport-brac.hr/en/statistics/>, posjećeno 13.12.2022.
7. **Agencija za obalni linijski pomorski promet**, dostupno na: <https://agencija-zolpp.hr/>, datum posjeta: 13.12.2022.
8. **Biciklističke staze otoka Brača**, <http://goo.gl/9vGFQJ> (20.2.2016.)
9. **Bol: Otvoren festival kulture Imena**, Slobodna Dalmacija, <http://goo.gl/wRFMH3> (20.2.2016)
10. **Jadrolinija**, www.jadrolinija.hr (8.3.2016)
11. **Kopačina**, <http://goo.gl/JlKpXW> (20.2.2016)
12. **Kultura u globalnom supermarektu**, <http://goo.gl/GZylBt> (20.2.2016)
13. **Ljetni karneval donio val veselja u Supetar**, Slobodna Dalmacija, <http://goo.gl/1J28m8> (20.2.2016)
14. **Masline otoka Brača**, <http://goo.gl/A68Cn2> (20.2.2016)
15. **Na Braču nova investicija od 920 milijuna eura i 1300 novih radnih mjesta**, <http://goo.gl/N83Bq2> (20.2.2016)
16. **Registar poslovnih subjekata**, Hrvatska gospodarska komora, <http://goo.gl/q7vHFz> (8.3.2016)

17. **Stočni sajam: Zlatno zvono Franulićevu ovnu**, Slobodna Dalmacija, <http://goo.gl/Je99h5> (20.2.2016)
18. **Svjetski znana škola na Braču**, 24 sata, <http://goo.gl/AO9fil> (8.3.2016)
19. Š., P.: **Trojanski junak donio je maslinu na Brač**, Slobodna Dalmacija, <http://goo.gl/i77Uem> (20.2.2016)
20. **Ulje Brachia osvaja svijet**, Agroklub, <http://goo.gl/2ObYXA>, (8.3.2016.)
21. **Pošip Stina 2015 proglašen najboljim hrvatskim vinom na Međunarodnom vinskom izazovu u Bourg-u!**, dostupno na: <https://bit.ly/3hunKxX> (posjećeno 12.12.2022.)
22. **Stavovi i ponašanja turista u Hrvatskoj, 2019**, dostupno na: <https://bit.ly/3Wd609d> (posjećeno 13.12.2022.)

OSTALI IZVORI

1. Zakon o članarinama u turističkim zajednicama (NN 59/19, 144/20)
2. Zakon o boravišnoj pristojbi (NN 52/19, 32/20, 42/20)
3. Zakon o financijskom poslovanju i računovodstvu neprofitnih organizacija (NN, br. 121/14)
4. Plan upravljanja pomorskim dobrom na području Općine Bol za 2022. godinu, Službeni glasnik br. 5-2022
5. Pravilnik o razvrstavanju i kategorizaciji objekata u kojima se pružaju ugostiteljske usluge na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu (NN 54/16 i NN 69/17)
6. Izvještaj Turističke zajednice Općine Bol 12/2022
7. DODATAK-1. Analitičke podloge, Lokalna razvojna strategija LAG-a Brač
8. Izmjena i dopuna Prostornog plana Splitsko-dalmatinske županije, 2019.
9. Strategija razvoja Općine Bol od 2014. do 2020. godine, <http://goo.gl/QBXNvW> (13.12.2022.)
10. Kalibović i partneri d.o.o., Izvješće neovisnog revizora o revizijskom uvidu, 2021.

9 | REFERENCE

Poduzetnički centar Aktiva ima iskustvo izrade različitih vrsta razvojnih dokumenata, za općine, gradove, turističke zajednice u Dalmaciji. Članovi našeg tima imaju više od 15 godina iskustva u području financija i financijskog upravljanja, provedbi kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja i analiza, izradi projektnih prijedloga i provedbi projekata, što omogućuje razumijevanje svakog dijela procesa razvoja turizma te produkciju kvalitetnog dokumenta koji neće tek zadovoljiti propisanu formu već će poslužiti kao alat za izradu i pripremu brojnih projektnih prijedloga za apliciranje na različite izvore financiranja.

8.1. Strateški dokumenti

Poduzetnički centar Aktiva izradio je i/ili sudjelovao u izradi sljedećih strateških dokumenata:

RB	USLUGA	VRSTA DOKUMENTA	NARUČITELJ
1	Provedbeni program Općine Milna 2022 - 2025	Provedbeni program	Općina Milna
2	Provedbeni program Općine Selca 2022 - 2025	Provedbeni program	Općina Selca
3	Provedbeni program Općine Postira 2022 - 2025	Provedbeni program	Općina Postira
4	Provedbeni program Općine Podgora 2022 - 2025	Provedbeni program	Općina Podgora
5	Izrada strategije razvoja općine Milna 2020 - 2025	Strategija općeg razvoja	Općina Milna
6	Izrada strategije razvoja općine Gradac 2019 - 2023	Strategija općeg razvoja	Općina Gradac
7	Izrada strategije razvoja općine Sutivan 2015 - 2020	Strategija općeg razvoja	Općina Sutivan
8	Izrada strategije razvoja općine Sutivan 2015 - 2020	Strategija općeg razvoja	Općina Selca
9	Strategija razvoja turizma Općine Selca 2017 – 2021	Strategija razvoja turizma	Turistička zajednica općine Selca
10	Strategija razvoja turizma Općine Sutivan 2015 – 2020	Strategija razvoja turizma	Općina Sutivan
11	Izrada strategije i akcijskog plana razvoja cikloturizma Općine Sutivan 2015 - 2016	Strategija razvoja cikloturizma	Turistička zajednica općine Sutivan
12	Izrada plana upravljanja kulturnom baštinom grada Drniša	Plan upravljanja kulturnom baštinom	Grad Drniš
13	Izrada plana upravljanja kulturnom baštinom u sklopu integriranog programa "Selca- kulturno srce Brača", KK.06.1.1.0027	Plan upravljanja kulturnom baštinom	Općina Selca
14	Izrada plana upravljanja kulturnom baštinom u sklopu integriranog programa ""SUTIVAN – prijateljima vrata	Plan upravljanja kulturnom baštinom	Općina Sutivan

	otvorena", KK.06.1.1.01.0023"		
15	Izrada plana upravljanja kulturnom baštinom u sklopu programa "HVAR- tvrđava kulture", K.K.06.1.1.01.0019	Plan upravljanja kulturnom baštinom	Grad Hvar
16	Komunikacijska strategija za integrirani program „SELCA –Kulturno srce Brača“	Komunikacijska strategija	Općina Selca
17	Komunikacijska strategija za integrirani program „SUTIVAN –Prijateljima vrata otvorena“	Komunikacijska strategija	Općina Sutivan
18	Komunikacijska strategija za integriran projekt "Revitalizacija kulturno povijesne cjeline Škrip"	Komunikacijska Strategija	Grad Supetar
19	Komunikacijska strategija plana gospodarenja otpadom za područje otoka Brača	Komunikacijska Strategija	Grad Supetar

8.2. Projekti

A | Ruralne mjere | Aplicirali smo brojne projekte na različite natječaje i mjere ruralnog razvoja, za preko 20 klijenata. Uspješno surađujemo i s malim OPG-ovima, ali i zadrugama te velikim proizvođačkim organizacijama i tvrtkama. Ovo su samo neki od naših zadovoljnih klijenata:

ZADRUGA SELČANKA | GRIKULA | OPG JOŠKO VEŽA | OPG BORIS DIVJAK | OPG BOŽO-ANKA SINČIĆ | OPG FRANO ANIBALOVIĆ | OPG JURAJ ANIBALOVIĆ | OPG JANKOVIĆ JAKOV | OPG MILIVOJ DUJMOVIĆ | OPG IVO PETRIĆ | OPG BARTUL LUKŠIĆ | OPG VANJA RAKELA | OPG VLADO MATULIĆ | OPG JURAJ LUKŠIĆ | OPG ANTE MIHAJĆ | OPG GORDANA ŠESNIĆ | OPG STJEPAN ETEROVIĆ GRIKULA

B | Jedinice lokalne samouprave | Uspješno surađujemo s jedinicama lokalne samouprave različite veličine, od malih općina do većih gradova. Do sada smo izrađivali analize, projektne prijedloge, strateške dokumente i drugo, za sljedeće općine i gradove:

OPĆINA SUTIVAN | OPĆINA SELCA | GRAD SUPETAR | OPĆINA GRADAC | OPĆINA MILNA | GRAD HVAR | GRAD DRNIŠ | GRAD TRILJ | OPĆINA BOL | OPĆINA PUČIŠĆA | OPĆINA PODGORA | OPĆINA POSTIRA

C | Istaknuti projekti | Poduzetnički centar Aktiva uspješno je pripremio i osigurao financiranje ukupno 56 projekata, vrijednosti preko 33 milijuna kuna, sufinanciranih iz različitih regionalnih, nacionalnih i/ili međunarodnih izvora. Ovdje ističemo neke od odobrenih projekata.

PROJEKT	NOSITELJ PROJEKTA	VRIJEDNOSTPROJEKTA
Selca - kulturno srce Brača	Općina Selca	2.734.225,00 HRK
Sutivan - prijateljima vrata otvorena	Općina Milna	3.337.211,40 HRK
Izgradnja dječjeg vrtića i jaslica u Trilju	Grad Trilj	9.181.250,00 HRK
Dječji vrtić Sutivan	Općina Sutivan	9.090.000,00 HRK

Zeleni Brač	Grad Supetar	200.000,00 HRK
Zeleni Brač - edukacijom do održivog gospodarenja otpadom na Braču	Grad Supetar	254.566,50 HRK
Kušaona Grikula	Grikula d.o.o.	281.222,76 HRK
Unaprjeđenje usluga za djecu u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Općini Selca	Općina Selca	1.483.887,53 HRK
Rekonstrukcija – dogradnja mrtvačnice uz zgradu crkve Gospe Žalosne	Općina Milna	698.606,25 HRK
Zaželi - program zapošljavanja žena u Općini Selca	Općina Selca	927.390,00 HRK
Zaželi - program zapošljavanja žena u Općini Pučišća	Općina Pučišća	443.115,00 HRK
Zaželi - program zapošljavanja žena u Općini Selca 2	Općina Selca	493.650,00 HRK
Interpretacijski centar maritimne povijesti Milne	Općina Milna	4.104.266,98 HRK
Poboljšanje uvjeta korištenja dječjeg vrtića uređenjem pripadajućeg dječjeg igrališta	Općina Bol	1.564.587,50 HRK
Fotonaponska elektrana Grikula	Grikula d.o.o.	282.334,00 HRK
Povećanje kapaciteta dječjeg vrtića Morski konjić	Općina Podgora	720.000,00 HRK
Nabava komunalne opreme za gospodarenje otpadom	Komunalno društvo Meštralun d.o.o.	304.375,00 HRK